

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

Azərbaycan Dillər Universiteti

FAKÜLTƏ: QƏRB DİLLƏRİ

İXTİSAS: DİLŞÜNASLIQ (İngilis dili)

HÜSEYNZADƏ GÜNEL FIKRƏT qızı

**MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ MODAL FEİLLƏR VƏ ONLARIN
EKVİVALENTLƏRİ**

mövzusunda magistr dissertasiyası

Elmi rəhbər: dos. S.T.Nuriyeva

BAKI – 2017

MÜNDƏRİCAT

Müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentləri

Giriş ----- 3-6

Fəsil I. Modal feillərin elmi ədəbiyyatda tədqiqi -----7-33

1.1. Modallıq, onun növləri və ifadə vasitələri-----7-16

1.2. Modal feillərin diaxroniyada inkişafı-----17-26

1.3. Müasir qrammatikada modal feillərin tədqiqi tarixi -----26-33

**Fəsil II. Müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentləri –
34-77**

2.1. Əsli modal feillər və onların ekvivalentləri-----35-52

2.2. Yarımmodal feillər və onların spesifik xüsusiyyətləri-----52-64

2.3. Modal feillərin ekvivalentləri və onların spesifik xüsusiyyətləri-----65-77

Nəticə ----- 78-80

İstifadə olunmuş ədəbiyyat -----81-86

GİRİŞ

Çox mürəkkəb və təzadlı dil universalisi olan modallıq qrammatik kateqoriya kimi çox tədqiq edilməsinə baxmayaraq, bir çox problemlər hələ də müzakirə edilir və öz həllini tapmayıb. Modallığın hansı kateqoriyaya aid edilməsi, onun hansı dil səviyyələri ilə ifadə edilməsi həmişə mübahisə döğuran məsələlər olmuşdur. Dilçilər arasında ən çox müzakirə edilən məsələ onun ifadə vasitələri ilə bağlı olmuşdur. Belə ki, müasir ingilis dilində modallıq sintaktik-semantik kateqoriya kimi leksik, qrammatik, leksik-qrammatik ifadə vasitələrinə malikdir. Müasir ingilis dilində modallığın qrammatik ifadə vasitələrinə modal feilləri nümunə göstərə bilərik.

Mövzunun aktuallığı. Müdafiəyə təqdim edilən bu mövzu birbaşa olaraq müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentlərinin tədqiqinə aiddir. Onu da qeyd edək ki, müasir ingilis dilində modal feillər çox tədqiq edilmələrinə baxmayaraq, onlarla bağlı bir sıra problemlər hələ də mövcuddur. Bu problemlərdən biri müasir ingilis dilində modal feillərin feil sistemində ayrıca bir qrup təşkil edib-etməməsidirsə, digər problem ingilis dilində modal feillərin sayı ilə əlaqəlidir.

“Müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentləri” adlı magistr işində müasir ingilis dilində işlənən modal feillər struktur-semantik baxımdan araşdırılır və onların dilimizdəki ekvivalentləri qeyd olunur. Modal feillərin struktur-semantik xüsusiyyətlərinin araşdırılması, onların arasındakı funksional-semantik oxşarlıq və fərqlərin aşkarlanması bu dissertasiyanın aktuallığını təşkil edir.

Dissertasiyanın tədqiqat obyektı və predmeti. Dissertasiyanın tədqiqat obyektı dedikdə müasir ingilis dilində modal feillər başa düşülür. Tədqiqat işinin predmetini isə müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentlərinin funksional –semantik xüsusiyyətlərini tədqiq etmək təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədini müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentlərini təhlil və tədqiq etmək, onların ümumi və fərqləndirici xüsusiyyətlərinin araşdırılması təşkil edir. Bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqatın qarşısında duran başlıca vəzifələr aşağıdakılardır:

- Mövzu ilə bağlı elmi-nəzəri ədəbiyyatı nəzərdən keçirmək;
- Müasir ingilis dilində modal feillərə aid materialı araşdırmaq, təhlil etmək və sistemləşdirmək;
- Müasir ingilis dilində modal feillərə aid toplanmış materialı analiz etmək və sistem halına salmaq;
- Mövzu ilə bağlı bədii ədəbiyyatdan misallar seçmək;
- Modal feillərin təhlilini aparmaq və alınan nəticələri sistemləşdirərək təqdim etmək.

Tədqiqatın metodu. Tədqiqat işini yerinə yetirərkən, qarşımıza qoyduğumuz məqsədə çatmaq üçün müxtəlif metodlardan istifadə məsələsi çox mühüm bir məsələ olmuşdur. Bu baxımdan, hazırki tədqiqat işini yerinə yetirərkən, biz, müşahidə, təsviri, linqvistik təhlil metodundan istifadə etmişik.

İşin elmi yeniliyi. Tədqiqatın yeniliyi ondan ibarətdir ki, bu dissertasiyada müasir ingilis dilində modal feillər həm diaxron, həm də sinxron aspektdə tədqiq edilmişdir. Modal feillərin diaxron aspektdə tədqiqi deyərkən modal feillərin yaranması, ifadə etdikləri mənalar və onların fonetik və qrammatik xüsusiyyətlərinin zaman keçdikcə dəyişməsi nəzərdə tutulur. Modal feillərin sinxron aspektdə tədqiqi deyərkən onların müasir dövrümüzdə funksional-semantik xüsusiyyətlərinin təhlil və tədqiqi, habelə onların allomorf və izomorf xüsusiyyətləri aşkara çıxardılması nəzərdə tutulur.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Hər bir aparılan tədqiqat işinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti olur. Bizim apardığımız tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat apardığımız müddətdə əldə etdiyimiz yeni nəzəri faktlar, xüsusilə də ingilis və avropa dilçilərinin modal feillər haqda fikir və müddəaları ümumiləşdirilmiş və əvvəlkilərlə müqayisə olunmuşdur. Bu yeni faktlardan nəzəri qrammatikaya dair seçmə fənlərin tədrisi zamanı yararlanmaq

olar. Praktik baxımdan isə, əldə edilmiş faktlardan, misallardan kommunikativ qrammatika fənninin tədrisində, testlərin tərtibində istifadə etmək olar.

Tədqiqatın materialı. Tədqiqatın daha sanballı olması üçün materialların seçimi də önəmli məsələlərdən biridir. Bu məqsədlə biz, ingilis və Azərbaycan dilçi və alimlərinin əsərlərindən, dissertasiya və avtoreferatlarından, bu mövzu üzrə yazılmış məqalələrdən, müsair xarici mütəxəssislərin əsərlərindən, internet saytlarından istifadə edərək əldə etdiyimiz mənbələrdən geniş istifadə etmişik. Tədqiqatın daha da dolğun olması məqsədi ilə, biz, bədii ədəbiyyatdan misallar seçmişik.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya giriş, 2 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olub 80 səhifəni əhatə edir.

Giriş bölməsində, əvvəlcə, iş haqqında ümumi məlumat verilmişdir. Sonra işin aktuallığı, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri barədə oxucular qısaca olaraq məlumatlandırılmışdır. Daha sonra, tədqiqatın aparılması metodları, işin elmi yeniliyi, mövzunun nəzəri və praktik əhəmiyyəti əks olunmuşdur. Ən sonda isə, tədqiqatın materialı və tədqiqat, işin strukturu və həcmi barədə qısa məlumat verilmişdir.

Dissertasiyanın “**Modal feillərin elmi ədəbiyyatda tədqiqi**” adlanan **I fəsl** üç yarımfəslə ayrılmışdır.

“**Modallıq, onun növləri və ingilis dilində ifadə vasitələri**” adlı **birinci yarımfəsil**də modallıq, onun digər elmlərlə əlaqəsi, növləri və yarımnövləri, habelə ifadə vasitələri haqda danışılır. Dissertasiyada qeyd olunur ki, dil universalisi olan modallıq kateqoriyası təkcə dilçiliyin deyil, digər elmlərin də tədqiqat obyektidir. Dilçilərin böyük əksəriyyəti modallığın iki növünün olduğu qənaətinə gəlir. Müasir ingilis dilində modallığın ifadə vasitələrinin, əsasən, üç növü- leksik, qrammatik, leksik-qrammatik növləri fərqləndirilir. Müasir ingilis dilində modallığın qrammatik ifadə vasitələrinə modal feillər aid edilir. Dissertasiyamızın əsas məqsədi də bu modal feilləri və onların ekvivalentlərini tədqiq etməkdir.

Dissertasiyanın “**Modal feillərin diaxroniyada inkişafı**” adlı **II**

yarımfəslində isə modal feillərin ingilis dilində yaranması, inkişafı, ingilis dilinin tarixi inkişafı nəticəsində uğradığı fonetik və qrammatik dəyişikliklərdən söhbət açılır.

Tədqiqatın “**Müasir qrammatikada modal feillərin tədqiqi**” adlanan **üçüncü yarımfəslində** isə müasir ingilis dilində modal feillər, onların təsnifatı, əsas funksional-semantik xüsusiyyətləri haqqında dilçilərin fikirləri əks edilmişdir.

Dissertasiyanın “**Müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentləri**” adlı **II fəsl**i də üç yarımfəsildəndən ibarətdir.

Tədqiqat işinin bu fəslinin “**Əsli modal feillər və onların ekvivalentləri**” adlanan birinci yarımfəslində əsli modal feillər olan **can, may, must və ought to** modal feillərinin funksional-semantik xüsusiyyətlərindən, habelə onların Azərbaycan dilində qarşılığından danışılır.

Tədqiqatın II fəslinin “**Yarımodal feillər və onların spesifik xüsusiyyətləri**” adlanan **ikinci yarımfəslində** isə yarımodal feillər olan **shall, should, will, would, need və dare** yarımodal feillərin funksional-semantik xüsusiyyətləri, onların əsli modal feillərdən fərqi, habelə onların Azərbaycan dilində qarşılığı əks edilmişdir.

Dissertasiyanın bu fəslinin “**Modal feillərin ekvivalentləri və onların spesifik xüsusiyyətləri**” adlı **üçüncü yarımfəslində** isə müasir ingilis dilində modal feillərin ekvivalentlərinin funksional-semantik xüsusiyyətləri, onların əsli və yarımodal feillərdən fərqi və Azərbaycan dilində qarşılığından bəhs edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, modal feillər və onların ekvivalentlərinin funksional-semantik xüsusiyyətlərini və onların ifadə etdikləri mənalara araşdırarkən bədii ədəbiyyatdan istifadə edilmişdir.

Nəticə. Nəticə hissəsində isə, tədqiqat nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar yekunlaşdırılaraq verilmişdir.

Sonda isə tədqiqat nəticəsində istifadə **olunmuş ədəbiyyat** siyahısı verilmişdir.

Dissertasiya işi tam olaraq **86** səhifəni əhatə edir.

Fəsil I

Modal feillərin elmi ədəbiyyatda tədqiqi

1.1. Modallıq, onun növləri və ifadə vasitələri

Modallıq (lat. *Modalis* –modal, *modus*- üsul, vasitə) danışanın ifadə olunan fikrə münasibətini, ifadə olunan fikrin obyektiv varlığa münasibətini əks etdirən qrammatik-semantik kateqoriyadır. (2,10)

Dilçilik modallığının tədqiqində uzun yol qət etmişdir. İngilis dilçilərindən H.Suit modallığının əsas ifadə vasitələrindən biri olan feilin vasitəli şəkillərini tədqiq etmişdir. H.Körmə görə, müasir ingilis dilində feilin üç vasitəli şəkli vardır: indikativ və iki subcanktiv. O.Yespersenə görə, müasir ingilis dilində feilin üç vasitəli şəkli var: indikativ, subjunctiv və imperativ. Feilin vasitəli şəkillərini o, müvafiq olaraq “fact-mood”, “thought-mood”, “will-mood” adlandırmışdır (66,2).

Rus dilçiliyində modallığı A.X.Vostokov, V.A.Boqoroditskiy, A.A.Şaxmatov, A.A. Potebnya, E.M.Peşkovskiy, İ.İ. Meşaninov və başqaları tədqiq etmişlər. Modallığının tədqiqində V.V.Vinoqradovun xidmətlərini xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. V.V.Vinoqradova görə, modallıq ilk növbədə cümlədə öz əksini tapır.Onun fikrincə, modallıq feilin sintetik və analitik formalarla ifadə edilən bütün vasitəli şəkillərində öz əksini tapır (20, 64).

Sovet anqlistikasının əsasını qoyanlardan biri olan B.A.İlyiş modallığı tədqiq edərkən qeyd edir ki, müasir ingilis dilində modallıq, əsasən, modal sözlər, modal feillər, bəzi modallıq ifadə edən feillər, intonasiya və feilin vasitəli şəkilləri vasitəsilə ifadə oluna bilər.(36,180)

Azərbaycan dilçiliyində modallığı tədqiq edənlərdən Ağayeva N., Cahangirov F.F. və başqalarını misal göstərə bilərik.

O.S.Axmanova “Dilçilik terminləri lüğəti”ndə modallığı danışanın dediklərinə (söyləm) və söyləmin məzmununun reallığa münasibəti zəminində izah

edir və göstərir ki, modallıq müxtəlif vasitələrlə - qrammatik, leksik vasitələrlə ifadə oluna bilər. Modallığın qrammatik ifadə vasitələrinə O.S.Axmanova feilin şəkillərini, modal feilləri və s.misal gətirir.(9,286-287)

Qeyd etmək lazımdır ki, çox tədqiq edilməsinə baxmayaraq modallıqla bağlı bir neçə problem hələ də öz həllini tapmayıb. Bu problemlərdən biri modallığın hansı kateqoriyaya şamil edilməsidir.

R.A.Budaqov modallığı qrammatik, B.D.Arakin leksik, L.S.Yermolayeva sintaktik, C.Q.Admoni kommunikativ-qrammatik, V.V.Vinoqradov, İ.B.Xlebnikov, Q.V.Kolşanskiy isə modallığı semantik kateqoriyaya aid edirlər (68, 2). F.F.Cahangirov isə modallığı funksional- semantik kateqoriyaya aid olduğunu qeyd edir (2, 18). Qeyd etmək lazımdır ki, modallığı bu və ya digər kateqoriyaya aid olduğunu qeyd edərkən dilçilər, əsasən, onun nə ilə ifadə edilməsinə əsaslanırlar.

Qrammatik kateqoriya kimi modallıq danışanın nitq prosesində ifadə edilmiş fikrə münasibətini bildirir..Münasibət bütöv fikrin hamısına və ya onun ayrı-ayrı hissələrinə aid ola bilər.

Modallıqla bağlı digər təzadlı problem onun hansı tiplərinin olmasıdır.

Kruşelnitskaya, Zolotova və Yermolayeva modallığın üç tipini göstərirlər:

1. Obyektiv modallıq tipində danışanın nöqtəyi-nəzərindən deyilmiş cümlənin məzmununun həqiqətə uyğunluğu ifadə olunur.

2. Subyektiv modallıq tipində danışanın söyləmin məzmununa münasibəti əks olunur.

3.Törəmə tipli modallıq daha mürəkkəb struktura malikdir. Burada əlamətin daşıyıcısı subyektlə predikativlik əlaməti arasında əlaqənin həqiqiliyinə münasibətini bildirir (2,18) .

M.V.Zaynullin özünün “Modallıq –funksional-semantik kateqoriya kimi” kitabında modallığın aşağıdakı növlərini göstərir:

1.Reallığı bildirən modallıq – danışan tərəfindən deyilən söyləm obyektiv reallığa uyğun olur. Subyekt söyləmi gerçək və həqiqi fakt kimi qəbul edir.

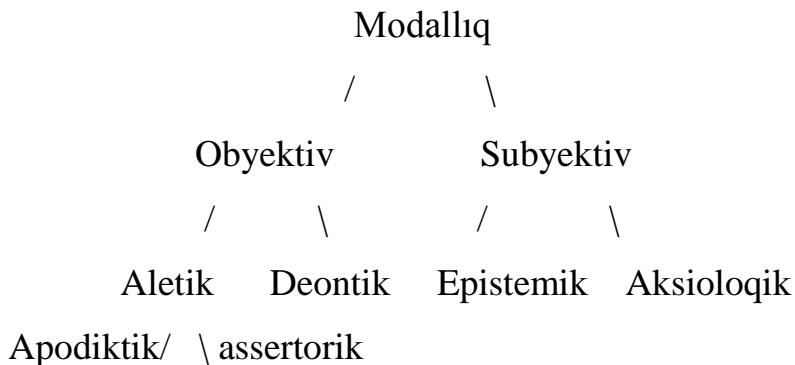
2. Qeyri-reallığı bildirən modallıq – verilən məlumat və ya söylənilən məzmun obyektiv reallığa əksdir. Subyekt onu qeyri-real, mümkün və ya qeyri-mümkün, arzu edilən və ya arzu edilib lakin həyata keçməyən, güman və ya şübhə edilən və s. kimi qəbul edir. Zaynullin qeyri-reallığı əks etdirən modallığı da aşağıdakı yarımqruplara bölür:

1. vaciblik və zərurət bildirən modallıq (Debitival);
2. mümkünlük və qeyri-mümkünlüyü bildirən modallıq (Potensial);
3. güman və şübhə bildirən modallıq (Hipotetik);
4. əmr bildirən (Imperativ);
5. niyyət bildirən (Intensional);
6. arzu bildirən (Optative) (31, 32) ;

Cahangirov F.F. “İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi” əsərində modallığın aşağıdakı növlərini fərqləndirir:

- təsdiqedici və ya inkaredici modallıq;
- obyektiv və ya subyektiv modallıq;
- həqiqi və ya qeyri-həqiqi modallıq;
- real və ya qeyri-real modallıq;
- arzuolunan və ya arzu edilməz modallıq;
- ehtimal olunan və ya ehtimal olunmayan modallıq;
- zəruri və ya qeyri-zəruri modallıq;
- vacib və ya qeyri vacib modallıq;
- zaman modallığı;(2,11)

A.A.Xudyakov modallıq kateqoriyasının aşağıdakı təsnifatını vermişdir:

A.A.Xudyakov qeyd edir ki, əşya və ya şəxsə aid olan əlamət və keyfiyyət mümkün və ya qeyri-mümkün ola bilər. Məsələn, **Peter is a good student; The armchair is good; The cat ran away** cümlələrində subyektə, predmetə onların malik olduqları keyfiyyət və əlamətlər qeyd olunmuşdur. Lakin onlar bu əlamət və keyfiyyətlərə malik olmaya da bilərlər, yəni Peter yaxşı tələbədir, lakin pis tələbə də ola bilərdi. Eyni fikir kreslo və pişiyə də aiddir. Kreslo rahat olmaya da bilərdi və yaxud pişik uzağa qaçmaya da bilərdi. Bu cür mühakimələrin modallığı assertorik modallıq adlanır, onların dəqiqləşdirilmiş formulu belədir: S, mümkündür ki, P olsun. [**S-dir P**]

Apodiktik (yunan sözü olub məntiqi vaciblik, təkzibedilməz deməkdir) və assertorik (latın sözü olub təsdiq etmə deməkdir) modallıq hər ikisi obyektiv reallığı əks etdikləri və subyektiv amillərdən asılı olmadıqları halda birləşə bilərlər. Apodiktik və assertorik modallıq obyektiv modallığın aletik tipinin yarımnovləridir.

Obyektiv modallığın digər növü deontik adlanır. Deontik modallıq (yunan sözü deontologiyadan düzəlib, borc, vəzifə haqqında elm deməkdir) - cəmiyyət, sosial qruplar tərəfindən müəyyən edilmiş normalardan ibarətdir. Bu cür normalar iki tipdə ola bilər: hüquqi və etik. Xronoloji olaraq birinci (hüquqi) ikincidən (etik) sonra yaranır, yəni dövlət yaranandan sonra hüquqi normalar təsbit edilir. deontik modallığa nümunə olaraq aşağıdakı cümlələri göstərə bilərik:

*Man **must be** honest. –Hər bir adam vicdanlı olmalıdır.*

*Children **ought to respect** their parents.-Uşaqlar gərək öz valideynlərinə hörmət edələr.*

*People **should abide** by the law.-Adamlar gərək qanuna riayət etsinlər.*

*You **are not allowed to smoke** here. –Burada siqaret çəkməyə icazə verilmir (44, 60).*

Obyektiv modallığın bu iki tipini təhlil edərkən məlum olur ki, təbiət və obyektiv reallığın qanunlarına əsaslanan aletik modallıq, insanlar və cəmiyyət tərəfindən hazırlanmış və riayət olunan normalardan ibarət olan deontik modallıqdan əsaslı surətdə fərqlənir. Deontik modallıqda norma və qanunlar

insanlar və cəmiyyət tərəfindən yaradılıb tənzimlənsə, aletik modallıqda obyektiv reallıq yalnız dərk edilir (44,59).

Deontik modallıq yalnız o zaman subyektiv xarakter daşıya bilər ki, onun normaları bir fərd tərəfindən yaradılsın və əməl edilsin.

Modallığın ikinci tipi subyektiv modallıqdır. Subyektiv modallıq danışanın ifadə etdiyi fikrə və ya söyləmə olan münasibətini bildirir. Subyektiv modallığın epistemik və aksioloji yarımnovləri var.

Epistemik modallıq (yunan sözü olub dərk etmə haqqında elm deməkdir) zamanı danışan söyləmə haqqında olan fikirlərini bildirir. Bu zaman aşağıdakı ifadələrdən istifadə olunur, məsələn:

I know that...-mən bilirəm ki...; I believe that ..Mən inanıram ki...; It seems to me that..Mənə elə gəlir ki...; I am almost certain that...Mən tamamilə əminəm ki...; I am sure that..Mən əminəm ki....; I am positive that..Mən bilirəm ki....; I am 100% convinced that..Mən 100% əminəm ki.... və s.

Epistemik modallığın formulu aşağıdakı kimi göstərmək olar: **I think that S is P** (44, 61).

Qeyd etmək lazımdır ki, subyektiv modallığın ikinci yarımnovu aksioloqik modallıqdır.(aksiologiya yunan sözü olub dəyərlər haqqında elm deməkdir). Aksioloqik modallıq zamanı danışan söyləmə özü qiymətləndirir. Bu zaman danışan **good** və **bad** predikativlərindən istifadə edir. Məsələn,

It is good that, .. - Yaxşıdır ki, ...; It is bad that. Pisdirdir ki, ...; I think it is good that, .. Düşünürəm yaxşıdır ki, ...; I think it is bad that, .. Düşünürəm pisdirdir ki,.... və s (44, 62).

Subyektiv modallığın ifadə vasitələri zəngindir. Belə ki, subyektiv modallıq intonasiya ilə, söz sırası ilə, sintaktik təkrarlarla, intensivlik və sürəklilik bildirən konstruksiyalarla, ədat, modal sözlər, ara söz və cümlələrlə ifadə edilə bilər. (2,11)

Beləliklə, modallığın iki tipi var: **obyektiv (xarici)** və **subyektiv (daxili)**.

Modallığın ifadə vasitələri ilə bağlı dilçilərin mövqeyi fərqlidir. Bəzi dilçilər onun yalnız leksik kateqoriyaya aid olduğunu qeyd edir və buna görə də

onun leksik yolla ifadə edildiyini qeyd edirlər. Digərləri isə modallığı qrammatik kateqoriya hesab etdikləri üçün onun qrammatik yolla ifadə edildiyini qeyd edirlər.

F.Cahangirov isə “İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik təhlili” əsərində modallığın fonetik (prosodik), leksik, morfoloji və sintaktik ifadə vasitələrini göstərmişdir (2,6).

Cümlənin məzmun parametri olan modallıq müxtəlif sistemli dil səviyyələrinin vasitəsi ilə ifadə olunur. Belə vasitələr bəzən moduslar adlanır. Belə moduslara feilin şəkilləri, modal və modal mənaya malik feillər, modal sözlər və hətta intonasiya aiddir (44, 66).

Moduslar iki qrupa bölünür:

1. **de re** (latın dilində “əşyalar haqqında”) modusları;
2. **de dicto** (latın dilində “deyilənlər haqqında”) modusları;

Birincilərin köməyi ilə obyektiv modallıq həyata keçirilir, ikincilərin köməyi ilə isə subyektiv epistemik modallıq ifadə edilir. **De re** moduslarının qrammatik quruluşu daha sadədir, çünki onlar **de dicto** moduslarının iştirakını tələb etmirlər. Lakin **de dicto** moduslarının quruluşları daha mürəkkəbdir, çünki onlar mütləq şəkildə **de re** moduslarının iştirakını tələb edirlər. Bu da məntiqə uyğundur: epistemik modallıq təkə əşya və onun əlamətini, onların arasında olan münasibətləri (obyektiv modallıq) deyil, həm də bu obyektiv-modal münasibətlərə qiymət verən subyektiv də əhatə edir (44, 66).

I think that John is ill tipli mühakimə yürütmək üçün işlədilən tabeli mürəkkəb cümlələrin əsas hissəsi olan **I think de dicto** modusudur, çünki müəllifin budaq cümlədə söylədiyi fikrə (**de re** modusuna) münasibətini bildirir. İki bir-birinə oxşar *You must be careless* və *You must be careful* cümlələrini müqayisə etsək görürük ki, birinci cümlədə modal feil **must de dicto** modusudur, onun əvvəlinə *I think(believe, guess, presume, suppose)* əlavə etsək, onda bu cümlə aşağıdakı kimi anlaşılacaq, məsələn:

I think (believe, guess, presume, suppose) that you are careless.-Mən düşünürəm(hesab edirəm, inanıram, güman edirəm) ki, siz diqqətsizsiniz.

İkinci cümlədə isə belə transformasiya qeyri-mümkündür, başqa sözlə desək **must** modal feili ilə bu halda deontik modallıq ifadə edilmişdir.

Yuxarıda deyilənlərdən aydın olur ki, eyni dil vahidləri həm **de dicto**, həm də **de re** modusları kimi çıxış edə bilərlər. Belə ki, **must** modal feili, adətən, aletik modallığın apodiktik yarım növü kimi (*Man must die*), deontik modallıq kimi (*People must abide by the law*) çıxış edə bilər. Bunların hər ikisi **de re** moduslarıdır. Eyni zamanda epistemik modallıq kimi (*John must have failed his exam.* - *Con gərək ki, imtahandan kəsilib*) **de dicto** modusu kimi çıxış edir. Bu zaman yuxarıdakı cümləni aşağıdakı nümunə kimi interpretasiya etmək mümkündür:

John must have failed his exam. - (*Gərək ki, Con imtahandan kəsilib.*) = *I believe that John has failed his exam.* – *Mən inanıram ki, Con imtahandan kəsilib* (44, 67).

Eyni vəziyyətdə **can** modal feili aletik modallığın assertorik yarım tipi və deontik yarım tipi kimi çıxış edə bilər, məsələn:

John can read. – *Con oxuya bilir.* (aletik modallığın assertorik yarım tipi)

Pedestrians can walk on this side of the street only. - *Piyadalar küçəni yalnız burda keçə bilərlər.* (deontik modallıq)

Başqa sözlə, **can** modal feili obyektiv modallığı ifadə edən **de re** modusu kimi çıxış edir. **Can** modal feili epistemik modallığı əks etdirən **de dicto** modusu kimi də çıxış edir, məsələn:

John can be reading now. – *Ola bilsin ki, Con indi kitab oxuyur.*

Digər nümunələri nəzərdən keçirək:

John looks tired. – *O, yorğun görünür.*

Jack seems to be ill. - *Görünür, Cek xəstədir.*

Mary appears to be unhappy. - *Məlumdur ki, Meri bədbəxtədir* (44, 67).

Bu misalları nəzərdən keçirdikdən sonra biz belə bir qənaətə gələ bilərik ki, yuxarıda qeyd olunan misallarda modallıq **de dicto** modusları vasitəsilə ifadə

olunmuşdur, çünki burada ifadə olunan cümlələrdə ifadə olunan modallığın ifadə vasitələri danışanın nöqteyi-nəzərini ifadə edir. Məsələn:

John looks tired = John is tired = I think that John is tired.-*Con yorğun görünür = Düşünürəm ki, Con yorğundur.*

Jack seems to be ill = I believe that Jack is ill. –Məlumdur ki, Cek xəstədir = Mən inanıram ki, Cek xəstədir.

Mary appears to be unhappy = I suppose that Mary is unhappy. – Məlumdur ki, Meri bədbəxtədir = Güman edirəm ki, Meri bədbəxtədir (xoşbəxt deyil.)(42,67).

Beləliklə, müasir ingilis dilində modallıq qrammatik, ləksik, intonasiya səviyyəsində müxtəlif ifadə vasitələrinə malikdir: o, feilin vasitəli şəkilləri, modal feillər (can, may, must və s.), modal sözlər (perhaps, surely, certainly), fonetik vasitələrlə(intonasiya, vurğu) və s. ilə ifadə edilə bilər.

A.İ.Smirnitskiy, B.İ.İlyiş, V.N.Jiqadlo, L.L.İofik və İ.P.İvanova kimi dilçilər qeyd edirlər ki, müasir ingilis dilində bir sıra zərflər (apparently,evidently, really, unfortunately) modal sözlər kimi çıxış edə bilirlər, bu zaman cümlədə hər hansı üzvə aid olub ona modal çalarlıq verirlər (34, 90).

Modal sözlər cümlədə müxtəlif sintaktik funksiyalar yerinə yetirə bilirlər:

-cümlədə ara söz funksiyasında çıxış edir;

-söz-cümlə kimi dialoq nitqində işlənir;

-mətnə sintaktik bütövlərin sərhəddində müstəqil cümlələrin müəyyən tematik mövzu ilə bağlanmasına xidmət edir. Bağlayıcı funksiyasında çıxış bu sözlərdə nitqin subyektiv-modal istiqaməti dəyişmiş olur.

Müasir ingilis dilində real həqiqətə subyektiv münasibət bildirən modal sözlər, əsasən, dörd qrupa bölünürlər:

1. Güman, şübhə bildirən modal sözlər, məsələn:

maybe, perhaps, probably,possibly, evidently, presumably,obviously, apparently:

a) *The old man was travelling with a young girl. She might **perhaps be** his niece. – Qoca kişi gənc bir qızla səyahət edirdi. Ola bilsin ki, qız onun qardaşı qızı idi.*

b) ***Possibly** he was mistaken in his suspicions. – Mümkündür ki, o, öz şübhələrində səhvə yol versin.*

c) *I pushed a packet of cigarettes across the table towards him, but he refused. **Obviously** an athlete did not imperil his wind with nicotine. – Mən bir qutu siqareti ona tərəf stolun üstünə atdım, lakin o, siqareti rədd etdi. Açıq-aydın görünürdü ki, atlet özünü nikotinlə təhlükəyə soxmaq istəmir (52,318).*

2. Bəyənmək və ya bəyənməməyi ifadə edən modal sözlər, məsələn, *fortunately, unfortunately, luckily, unluckily, happily, unhappily.*

a) ***Fortunately**, the men were genuine patriots and did not betray me.- Xoşbəxtlikdən adamlar əsil vətənpərvər oldular və məni satmadılar.*

b) ***Luckily**, I found the man in his office and we quickly settled the difficulty.- Xoşbəxtlikdən mən kişini öz idarəsində tapdım və biz problemi tez həll etdik (52, 319).*

3. Mənanın qüvvətlənməsinə xidmət edən modal sözlər, məsələn, *really.*

***Really** she scarcely felt capable of driving this morning.-Həqiqətən o, bu səhər maşın sürə biləcəyini güclə hiss etdi.*

4. Əminlik bildirən modal sözlər, məsələn,

of course, surely, to be sure, sure enough, obviously, no doubt, naturally, really, certainly, undoubtedly, decidedly, in fact, indeed;

a) *The last person to come out was a bewildered man of middle age who clutched a brown paper parcel to his chest. This was Albert, **no doubt**.- Çölə axırını çıxan qəhvəyi kağız bağlamayı sinəsinə sıxan, orta yaşlarında olan sərsəm bir kişi idi. Şübhəsiz, bu Albert idi.*

b) *”What was the interview about?” “**Surely** you know.”- Müsahibə nə haqqında idi? Əlbəttə, siz bunu bilirsiniz.*

c) *At the back of my mind was the teasing thought that I had seen the man somewhere before. Then the dutiful memory clicked into action. Yes, **of course**, I*

had seen his photograph in the papers.-Başımda belə bir zəhlətökən fikir yarandı ki, mən bu kişini harda isə görmüşəm. Sonra köhnə yaddaşım işə düşdü. Əlbəttə ki, mən onun şaklini qəzetlərdə görmüşdüm.

d) *It was **indeed** an unusual situation for him to find himself in.* - Əlbəttə, bu onun özünün hiss etdiyi ən qeyri-adi vəziyyət idi.

e) *She was **certainly** a beautiful girl.* - Əlbəttə, o, gözəl qız idi.

f) *If you find him innocent, I shall be the first to shake him by the hand. **In fact**, I hope he's not guilty.*-Əgər siz onun məsum olduğunu hesab etsəniz, mən sizə əlinizi sıxan ilk adam olacam. Əslində, mən ümid edirəm ki, o, günahkar deyil (52, 319).

Modal sözlər mənaca bir-birlərinə yaxın olsalar da, hər birinin spesifik mənə çaları var (30, 183).

Müasir ingilis dilində azaltma və kiçiltmə mənasını verən suffikslər modallığın morfoloji ifadə vasitələrinə aid ola bilər. Belə suffikslərə **-let**, **-ule**, **-ette**, **-kin**, **-ock**, **-ling**, **-y** –ı misal göstərə bilərik.

1. İsimlərə artırılan və üslubi cəhətdən neytral olan bəzi suffikslər balaca ölçü və ya çəkini bildirirlər. Məsələn,

Let (*islet-adacıq; booklet –buklet, kiçik həcmli kitab*), **-kin** (*lambkin –quzu; boykin –oğlancığaz, kiçik oğlan*), **-ule** (*spherule- kiçik sferik bədən, animacule – heyvancığaz*), **-ette-** (*kitchenette-kiçik mətbəx, balconette- kiçik balkon*), **-ock** (*hillock –təpəcik, paddock – nohur, bullock- qurd balası*).

2. Müsbət və ya mənfi üslubi mənalar verən suffikslər. Məsələn,

-ling isimlərə artırılaraq əzizləmə mənası verir (*catling –pişikciyəz, firstling –ilk uşaq*).

-ling isimlərə artırılaraq mənfi mənada da işləyə bilər (hörmətsizlik, təhqir) (*weaking –zəif, snakeling – ilan(acı dil adam)*).

-let suffiksi isimlərə artırılaraq şübhə-alçatma mənası verir (*kinglet –şahcıq, princelet – knyazcıq*)

1.2. Modal feillərin diaxroniyada inkişafı

Qədim german dillərində çox tez-tez istifadə edilən kiçik bir qrup feillər var idi, bu feillər preterito-prezent adlanırdı.

Smirnitski “İngilis dilinin tarixi” əsərində qeyd edir ki, bu qüvvətli feillər yazıya qədərki dövr ərzində bir sıra formalarını itirmişlər, bunun əvəzində öz leksik və qrammatik mənalarını dəyişərək yeni mənə və funksiyalar qazanmışlar (43, 42).

Modal feillərdən bəhs edərkən B.İ. İlyiş qeyd edir ki, qədim ingilis dilində bir qrup feil hərəkət deyil, hərəkətə münasibət bildirirdilər. Onlar bəzən modallıqdan əlavə, vəziyyət də bildirirdilər (bilirəm, varımdır) (35, 63).

Dilçilər modal feilləri tədqiq etmək üçün Qot dilinə müraciət etmişlər, çünki Qot dili abidələri german dillərinin qorunub saxlanılmış ən qədim abidələrindəndir. Qot dilində modallığın yalnız bir növü – daxili modallıq feilin şəkilləri vasitəsilə ifadə olunurdu. Qədim Qot dilində modal feillər mövcud deyildi, lakin preterito-present feilləri modallığı ifadə etmək üçün istifadə olunurdu (24, 24). Belə ki, qot dilində mümkünlüyü ifadə etmək üçün **magan** feilindən istifadə olunurdu. Məsələn,

... *frauja jabai wileis, magt mik gahainjan....-ilahi, əgər sən istəsən mənim günahımdan keçə bilərsən.*

Məcburiyyət və vacibliyi bildirmək üçün **skulan** feilindən istifadə olunurdu. Məsələn,

-arbaidjands airpos waurstwja skal frumist akrane andniman – torpaqda işləyən əvvəlcə bəhrə götürməlidir.

-nauh ganon skal qiban izwis.- Sizə deyəcəyəm çox sözüüm var(və ya sizə çox söz deməliyəm.

Baurban feili vacibliyi bildirmək üçün istifadə edilirdi. Arzu, istək və niyyət bildirən **wiljan** da preterito-prezent feillər qrupuna daxil idi. Məsələn,

-gabanwidelun ban attan is bata hvaiwa widedi haitan ina – onlar işarələrlə atadan soruşdular ki, o, onu necə adlandırmaq istərdi.

Quxman qeyd edir ki, bu feillər tək-cə modal feillər kimi deyil, həm də müstəqil mənalı feillər kimi çıxış edirdilər (24, 34).

Qədim ingilis dilində preterito-prezent qrupuna daxil olan feillərin sayı 12 idi: willan, cunnan, məegan, motan, agan, sculan, meahte, neadian, durran, geneah, munan, unnan. Onlar beş sinfə bölünürdülər:

1. Məsdər; 2. indiki zaman, I şəxsin tək; 3. indiki zamanın cəmi; 4. keçmiş zaman; 5. feili sifət II (34, 25).

Qədim ingilis dilində modal feillərin spesifik xüsusiyyəti ondan ibarət idi ki, onlar keçmişdə baş verən hərəkətə olan münasibəti indiki zaman kontekstində ifadə edirdilər. Qədim ingilis dilində preterito-prezent feillərin keçmiş zamanı var idi, lakin o, feilin şəxssiz formaları kimi yeni yaranmışdı. Keçmiş zaman forması zəif feillərin cəm formasına dental suffiksin artırılması yolu ilə düzəlirdi. Bu zaman sözün kökü şəkilçisiz olduğu üçün dental suffiks artırılarkən erkən assimilyasiya baş verirdi. İndiki zamanın cəm formasından preterito-prezent feillərin şəxssiz formaları düzəlirdi. Bəzi feillərin məsdər, indiki zaman, keçmiş zaman və feili sifət II formalarına nəzər salmaq:

Sinif	Məsdər	İndiki zaman	keçmiş zaman	Feli sifət	Məna
		Tək –cəm			
1	neadian	neadede-----	neaded	-----	ehtiyacı olmaq
3	cunnan	cann-cunnon	cude	cud	bilmək
4	willan	wille-willah	wolde	-----	arzulamaq

Müasir ingilis dilindəki **can**, **may**, **shall** modal feilləri qədim ingilis dilində indiki zamanın təkində olan **can(n)**, **mæ3**, **sceal** feillərindən düzəlmişdir. **Ought** və **must** preterito-prezent feillərin (**ahte, moste**) keçmiş zaman formasıdır. **Will** qədim ingilis dilində preterito-prezent feili deyildi. Yalnız indiki zamanın təkində feilin sonunda **-s** sonluğunun olmaması həmin feillərin preterito-prezent feili olmasını göstərirdi (43, 26).

Orta ingilis dili dövründə preterito-prezent feillərində aşağıdakı dəyişikliklər baş vermişdir:

1. Bəzi feillərin yazılışında və səslənməsində dəyişikliklər baş vermişdir;

2. Bəzi feillərin mənası dəyişmişdir;

3. Geneah-kifayət etmək feili istifadədən çıxmışdır;

Orta ingilis dili dövründə bəzi preterito-prezent feillərin səslənməsi dilin fonetik quruluşunda dəyişikliklərin baş verməsi ilə əlaqədar dəyişmişdir. Ag> owe –[a:] –[o:] olmuşdur. Scealu və onun keçmiş zaman forması müvafiq olaraq shalu və sholde formasını almışdır.

Beləliklə, modal feillər aşağıdakı kimi dəyişikliyə uğramışlar:

Məsdər	İndiki zaman	Keçmiş zaman	Məna
	Tək cəm		
Owen	ough – owen	oughte	malik omaq
Cunnen	can - cunnen	couthe	bilmək, bacarmaq
Durren	dar - durren	dorste	cəsarəti olmaq
	Shal- shulen	sholde	vacib olmaq
Mowen	may- mowen	mighte	bacarmaq
	Mot- moten	moste	vacib olmaq, bacarmaq
	Wil- wulen	wolde	arzulamaq

Bəzi feillər öz mənalarını dəyişmişlər. Belə ki, qədim ingilis dilində tanımaq, bilmək mənasında işlənən **can** feili əvvəllər **may** feilinin ifadə etdiyi bacarmaq mənasında işlənməyə başladı. **May** feili isə imkanı olmaq mənasında işlənməyə başladı. **Mot** feili əvvəllər ifadə etdiyi bacarmaq əvəzinə vacib olmaq mənasında işlənməyə başladı. **Will** və **shall** feilləri gələcək zamanı ifadə etmək üçün köməkçi feil kimi işlənməyə başladı.

Yeni ingilis dili dövründə modal feillər öz şəxssiz formalarını itirdilər, onların yalnız şəxslə formaları qaldı. Orta ingilis dilinin sonunda **will** və **would** modal feillərin qrupuna daxil oldu. Bu modal feillər bir tərəfdən shell, should feilləri ilə birlikdə köməkçi feil kimi gələcək zamanı ifadə etmək üçün işlənir, digər tərəfdən onlar digər modal feillərdən fərqlənmirdilər.

Orta ingilis dili dövründəki **coude** səs formasına görə sholde və wolde-dən fərqlənirdi. Sonralar [ou] diftonqu uzun [u:] kimi tələffüz edilməyə başladı və coude sözünə l samiti də əlavə edildi (35, 15)

To have və to be modal feil kimi orta ingilis dili dövründə işlənməyə başladı (35,45).

Yeni ingilis dili dövründə modal feillərdə aşağıdakı dəyişikliklər baş verdi:

1. **Owe** feili Şekspirin əsərlərində “malik olmaq” mənasında işlənirdi. Bununla yanaşı o, Şekspir tərəfindən “-malı, -məli, məcbur olmaq” mənasında da işlənməyə başlandı. **Owe** feilinin keçmiş zaman forması **ought** Şekspirin əsərlərində məcbur olmaq mənasında işlənməyə başladı və **owe** feilindən həm mənaca, həm də həm də fonetik cəhətdən fərqlənməyə başladı. **Owe** feilinin keçmiş zamanı qaydalı feil olan **owed** işlənməyə başlandı.

2. Orta ingilis dili dövründəki **an, unnen** (hədiyyə etmək, bağışlamaq) istifadədən çıxdı.

3. **Can** feili (keçmiş zamanı **could**) yeni ingilis dili dövründə saxlandı. İndiki zamanın üçüncü şəxsin təkində **-s** şəkilçisinin olmaması (he can) onun preterito-prezent feil qrupuna aid olmasına bariz nümunədir.

Müasir ingilis dilində **could** modal feili qeyri-real şərt budaq cümlələrində, **can** modal feilinin təəccüb, heyrət, istehza və s. kimi mənalarını indiki zamanda işlətmək üçün işlənir.

4. Orta ingilis dili dövründə işlənən **tharf, thurven** (ehtiyacı olmaq) dildə istifadədən çıxdı.

5. **Dar, durren** feili **dare** feili kimi qaldı, onun keçmiş zaman forması olan **durst** isə arxaik poetik nitqdə işlənmişdir. Dare feilinin keçmiş zamanı qaydalı feil olan **dared** vasitəsilə ifadə edilməyə başladı.

6. **Shell** yeni ingilis dili dövründə modal feil kimi işlənməklə yanaşı, gələcək zamanın düzəlməsi üçün köməkçi feil kimi işlənməyə başladı; **should** yalnız keçmişə nəzərən gələcək zamanın düzəlməsində köməkçi feil kimi işlənməyə başladı, digər hallarda modal feil kimi və feilin vasitəli şəkillərinin analitik formalarında (Present Subjunctive, Past, Past Perfect Conditional, Suppositional Mood), bundan başqa o, “-malı, -məli, gərək” kimi modal mənalarla ifadə etməyə başladı.

7. Orta ingilis dili dövründə işlənən **mon** (xatırlamaq) yeni ingilis dili dövründə artıq istifadədən çıxdı.

8. **May** modal feili (keçmiş zaman forması **might**) yeni ingilis dili dövründə saxlandı. Modal feilin **might** forması vasitəli nitq istisna olmaqla demək olar ki, keçmiş zamanda heç işlənmir.

9. Orta ingilis dili dövründə işlənən **mote** yeni ingilis dili dövründə arxaizm kimi işlənirdi. **Moste** forması orta ingilis dili dövründə bəzən indiki zaman mənasında işlənirdi. O, qeyri-real şərt budaq cümlələrində işlənərkən “-malı,-məli, sən etməlisən, sən edə bilərdin” kimi mənə çalarlarına malik olmağa başladı (33,31)

a) Modal feillərin fonetik aspektləri diaxroniyada

Müasir ingilis dilinin müxtəlif dövrlərində müxtəlif fonetik və qrammatik dəyişikliklər baş vermişdir.

Fonetik aspekt nöqtəyi-nəzərindən preterito-prezent feillər daha çox dəyişikliyə məruz qalmışdır.

Qədim ingilis dilində **mægan** –**bacarmaq** feili orta ingilis dili dövründə **mowen** formasını almışdır. Göründüyü kimi [g]----[w] dəyişmişdir. Məsələn,

Grendles mægan gangscea wigan - Qrendleslər yolu görə bilirlər.

He ne may nagt zigge. – O, heç bir şey deyə bilmədi.

Bu misalda preterito-prezent feili **mow** indiki zamanın təkində işlənmişdir. Bu feil qədim ingilis dili dövründə **meahte** formasında idi, sonralar orta ingilis dili dövründə [ea] diftonqu monoftonqlaşaraq [i:] **mighte** formasını almışdır. Məsələn,

Giff patt he mighte him finden. – Bunu məhz o, tapa bildi.

Yeni ingilis dili dövrü şəkilçilərin itməsi dövrü idi. Bu dövrdə **may** feilinin indiki zaman forması (may) saxlandı və onun keçmiş zaman forması olan **mighte**-dəki –e şəkilçisi atıldı və o, **might** şəklini aldı.

Qədim ingilis dilindəki **sceal** (indiki zamanın təki) orta ingilis dili dövründə **shal** formasını aldı. Belə ki, [sc]---[sh] keçdi və [ea]—[a] kimi tələffüz edilməyə başladı. Məsələn,

Se pe mere-grundas mangan scolde.- Bunu sən-nənə qarışdırmalısən (qədim ing.)

Se sceal pæere sunnan sig behealdan. – Orada günəş vaxtı göstərməlidir.

And I shal telle yow what I mente.-Mən nəyi nəzərdə tutduğumu sənə deməliyəm.

Yeni ingilis dili dövründə **shall** feilinin indiki forması qorunub saxlandı. Onun keçmiş zaman forması **sholde** isə **should** ilə əvəzləndi. Onun sonundakı –e şəkilçisi düşdü və [o] monofonqu [ou] diftonquna çevrildi.

Qədim ingilis dilindəki **cunnan** (tanımaq, bilmək) orta ingilis dili dövründə **cunnen** formasını aldı. Bu feilin qədim ingilis dövründəki keçmiş zamanı olan **cude** orta ingilis dili dövründə **couthe** –yə çevrildi. Göründüyü kimi, [u] monofonqu [ou] diftonquna çevrildi. Orta ingilis dili dövründə [d]—[th] ilə əvəzləndi. Məsələn,

And ouer al hit let cuden.- Və biz hamımız icazə verdiki ki, bilsinlər.

Giff ony man couthe tell tithand. –Əgər bir adam xəbəri verə bilsəydi.

And he the blast all soyn can knaw. –Və o, partlayışın səsini eşidə bilərdi.

Yeni ingilis dili dövründə **can** feilinin indiki zamanı qorunub saxlandı, lakin keçmiş zaman forması dəyişikliklərə məruz qalmışdır. [th] –[ld]-ə dəyişildi, -e şəkilçisi isə aradan çıxmışdır. Bunun nəticəsində **could** feilinin keçmiş zaman forması formalaşmışdır.

Qədim ingilis dili dövründə **willan** feli digər preterito-prezent feillərinə nisbətən daha az fonetik dəyişikliyə məruz qalmışdır. Qədim ingilis dili dövründə məsdər **willan** formasında idi, indiki zamanda o, **wille**, keçmiş zamanda **wolde** şəklində idi. Məsələn,

Næfre ge wille to wuda fleogan. – Sən heç vaxt uçmaq istəməyəcəksən.

And ic guw wile shæwen. –Mən də buna baxmaq istəyirəm.

Orta ingilis dili dövründə onun forması demək olar ki, heç dəyişmədi. İndiki zamanda onun forması **will**, keçmiş zamanda isə **wolde** idi. Məsələn,

I will blithely –Mən də evlənmək istəyirəm.

Thus god wolde haue it wrought. – Buna baxmayaraq allah istəyir ki, bu işləsin.

Yeni ingilis dili dövründə **wil** feili **shal** feili kimi dəyişikliklərə uğramışdır. Nəticədə bu dövrdə onun iki forması: will və would formalaşmışdır.

Ən az fonetik dəyişikliyə **mot** feili uğramışdır. Orta ingilis dili dövründə onun kökündəki sait səs öz uzun tələffüzünü itirmişdir. İndiki zamanda o, **mot**, keçmiş zamanda isə **moste** formasına malik olmuşdur. Məsələn,

We moste endure it. –Biz bunu qurtalmalıyıq.

Yeni ingilis dili dövründə **moste** feili –e şəkilçisini itirmişdir.

Orta ingilis dili dövründə bəzi preterito-prezent feillər yox olmuşlar, bəziləri dəyişmişlər, bəziləri heç dəyişməmiş qalmışlar. Ən böyük dəyişikliklər orta ingilis dilinin sonu və yeni ingilis dilinin əvvəlində olmuşdur: bu da ingilis dilində son şəkilçilərin yox olması ilə bağlıdır.

b) Modal feillərin qrammatik aspektləri diaxroniyada

Modal feillər ən çox qrammatik planda dəyişikliyə məruz qalmışlar: bu dövrlər ərzində onlar istər funksional, istərsə də məna baxımdan dəyişmişlər.

Mægan preterito-prezent feili öz inkişafı dövründə məna və funksiyasını heç dəyişməmişdir. Bu feil ingilis dilinin bütün inkişaf dövrü müddətində eyni mənaya – bacarmaq mənasına malik olmuşdur. Qrammatik xüsusiyyətləri gəldikdə isə ondan sonra həmişə məsdər **to** hissəciksiz işlənmişdir. Məsələn,

Eorde mæg wid ealra wihta. – Yer bəzi şeylərə qarşı ola bilər.

Faire ne mihte non beo born. – Sehrbazlıq anadangəlmə olmaya bilməz.

Meotodes meahthe man fremmendum. – Sənətkarlar günahkar ola bilərdilər.

Yuxarıda göstərilən misallardan aydın görmək olur ki, məegan feilindən sonra sadə məsdər **to** hissəciksiz işlənmişdir.

Müasir ingilis dilinə qədərki dövrə qədər məegan preterito-prezent feili özünü bir sıra qrammatik xüsusiyyətlərini, məsələn, məsdər, indiki zamanın cəm forması, feili sifəti artıq itirmişdir.

Qrammatik cəhətdən **may** modal feili modal feillərə xas olan bütün xüsusiyyətlərə malikdir:

1. ondan sonra məsdər **to** hissəciksiz işlənir;
2. Sual və inkar formasında köməkçi feil tələb etmir;
3. Semantik cəhətdən iradə mənasını qoruyub saxlamışdır.

Digər preterito-prezent feili olan **cunnan** öz inkişafı dövründə **məegan** kimi bəzi qrammatik formalarını itirmişdir. Öz inkişafı müddətində bu feil **to** hissəciksiz məsdərlə işlənməyə başlamışdır. Cümlədə, adətən, ya mübtədadan sonra ya da eyni mənanı saxlamaqla cümlənin sonunda işlənirdi. Məsələn,

*Giff ony man **couth**e tell titland.* – Əgər bir adam xəbəri verə bilsəydi.

*And he the blast all soyn **can** know.* – Və o, partlayışın səsini eşidə bilərdi.

*Perfay, of strange men I **can** gow say.* – Həqiqətən, qərribə adamlar haqqında mən bunları deyə bilərdim.

Müasir qrammatikada **may** modal feilində olduğu kimi, **can** modal feilindən sonra da **to** hissəciyi işlədilmir, onun sual və inkar forması köməkçi feil ilə deyil, özü (**can**) vasitəsilə düzəlir. Məsələn,

*I **can** tell you what had happened - Mən sənə nə baş verdiyini deyə bilərəm.*

***Can** you explain me this rule? – Sən mənə bu qaydanı izah edə bilərsən?*

Müasir ingilis dilində **could** feili nəzakətli xahiş məqsədilə işlədilə bilir. **Could** həm keçmiş həm də indiki zamanda işlənə bilər. Məsələn,

***Could** you show me this book? – Siz mənə bu kitabı göstərə bilərsiniz?*

Willan feili qədim ingilis dilində preterito-prezent fellərinə aid deyildi. O, modal feil kimi yeni ingilis dili dövründə işlənməyə başladı.

Qrammatik xüsusiyyətlərinə gəldikdə isə **willan** modal feili digər preterito-prezent feilləri kimi məsdəri özündən sonra **to** hissəciksiz qəbul edirdi. Məsələn,

If I wolde sente per tille. - Əgər mən bu nümunəni bəyənmək istəsəm.

Orta ingilis dövründə bu feil əvvəlki kimi **to** hissəciksiz işlədilirdi.

I wille go home agayne - Mən yenə evə getmək istəyirəm.

I wille no narre for no cynnes need - Mənim azacıq da olsa istəyim yoxdur.

Yeni ingilis dilinin əvvəlində **will** feili modal feil kimi işlənməyə başladı, özündən sonra məsdəri **to** hissəciksiz qəbul etdi, sual-inkar forması **will** modal feilinin özü vasitəsilə düzəlməyə başladı. Məsələn,

Will he go to Baku? - O, Bakıya getmək istəyirmi?

O, Bakıya gedəcəkmimi?

Sceal preterito-present feili öz inkişafı dövründə qrammatik xüsusiyyətlərini və modallığını dəyişməmişdir. Qədim ingilis dili dövründə o, borclu olmaq, məcburiyyətində olmaq mənasında işlənirdi. Məsələn,

Yet sholde I seyn. – Mən deməliyəm.

I shal seye sooth to yow. – Mən sizə həqiqəti deməliyəm.

For he that windoge, whan he sholde see - Bu onun baxmalı olduğu pəncərədir.

That jangleth whan he sholde holde his pees. – Bu deyişməni o, özündə saxlamalı idi.

Yuxarıda göstərilən nümunələrdən aydın olur ki, **shall** feili ingilis dilinin bütün inkişaf dövründə öz modallığını qoruyub saxlayıb.

Müasir ingilis dilində **shall** modal feili iki mənada: məcburiyyət və arzu mənasında daha çox işlənir. Digər modal feillər kimi shall özündən sonra **to** hissəciyi tələb etmir, sual-inkar forması özü vasitəsilə düzəlir.

Beləliklə, öz tarixi inkişaf prosesi nəticəsində bu feil, əsasən, iki formasını qoruyub saxlaya bilib: indiki zamanın təki **-shall** və keçmiş zaman forması **should**.

Preterito-prezent feili olan **mot** öz inkişafı dövründə öz qrammatik və funksional xüsusiyyətlərini demək olar ki, heç dəyişməmişdir. Qədim ingilis dili dövründə o, bacarmaq mənasında işlənirdi. Ondan sonra hətta məsdər **to** hissəciksiz işlənilirdi. Məsələn,

We moste endure it. - Biz bunu bitirməliyik.

Orta ingilis dili dövründə bu feil məcburiyyət mənasında da işlənməyə başladı. Qədim ingilis dilində indiki zamanın təkində və cəmində bu feil eyni formaya malik idi. Orta ingilis dili dövründə onun bacarmaq mənası itdi, əvəzində məcburiyyət mənası gücləndi.

Durran və **neadian** kimi feillər ingilis dilinin inkişafı prosesində tədricən modal feillərə xas olan qrammatik xüsusiyyətləri itirirlər. Müasir ingilis dilində bu feillər (dare, need) üçüncü şəxsin təkində **-s**, keçmiş zamanda **-ed** şəkilçisi qəbul edir. Sual-inkar forması **to do** köməkçi feili vasitəsilə düzəlir.

1.3. Müasir qrammatikada modal feillərin tədqiqi tarixi

Müasir ingilis dilində modallığın qrammatik ifadə vasitələrindən biri də modal feillərdir. Modal feillər hərəkət və ya vəziyyət ifadə etmirlər, onlar yalnız danışanın məsdər vasitəsilə ifadə olunan hərəkətə münasibətini bildirirlər: bu arzu edilən və ya arzu edilməyən, mümkünlük və ya qeyri-mümkünlük, güman, şübhə, qınaq və s. kimi münasibətlər ola bilər.

Modal feillərlə bağlı bir neçə mübahisəli fikirlər var. Bunlardan biri modal feillərin feil sistemində ayrıca bir qrup təşkil etməsi və ya feilin məna növlərindən biri olmasıdır. Başqa sözlə desək, bir qrup dilçi modal feillərin özlərinin funksiya və mənaları olduğu üçün onların feil sistemində ayrıca bir qrup təşkil etdiklərini söyləyirlər. Digər bir qrup isə modal feillərin feilin bir məna növü olduğunu iddia edirlər.

Modal feillərlə bağlı digər bir problem onların sayı ilə bağlıdır. Belə ki, Streng müasir ingilis dilində on üç modal feilin olduğunu qeyd edir. Onun fikrincə, **need** və **dare** modal feil deyildir, o, bu feilləri əsas feil hesab edir. İ.B.Xlebnikov isə müasir ingilis dilində **will** və **shall**-i modal feil deyil, köməkçi feil hesab edir.

Modal feilləri tədqiq edən digər dilçilər isə modal feillərə əlavələr etmişlər. V.Diver **to do**, Q.A.Veyxman **to want**, Z.K. Dolqopalova **to have, to be**-ni modal feil hesab edir.

Y.Hakutani müasir ingilis dilində on doqquz modal feilin olduğunu qeyd edir. Onun fikrincə, **used to, had better, had best, to be going to, to be about to** da modal feildir.

T.A.Barabaş müasir ingilis dilində olan modal feillərin ekvivalentlərini mənasına görə modal, funksiyasına görə köməkçi feil, formasına görə qüsurlu feil olduğunu, feil sistemində əsas feil ilə köməkçi feil arasında bir yer tutduğunu qeyd edir (68,2).

E.M.Qordon və İ.P.Krılova “A Grammar Of Present –Day English” kitabında modal feillərdən bəhs edərkən yazırlar ki, modal feillərin iki əsas işlənmə halı mümkündür: 1. sərbəst (və yaxud müstəqil); 2. asılı.

Onlar qeyd edirlər ki, modal feillərin işlədilməsi bir çox hallarda cümlə quruluşundan asılı deyil. Belə ki, modal feillərin cümlədə işlədilməsi, cümlədə ifadə edilən fikrə danışanın münasibətindən asılı olur. Bu zaman biz modal feillərin müstəqil və ya sərbəst işlədilməsindən bəhs etmiş oluruq. Məsələn:

*1. He admires you. He thinks you are a little beauty. Perhaps I **ought not to have told** you that. –O, sizə heyrandır. O, düşünür ki, siz bir qədər gözəlsiniz. Ola bilsin ki, mən gərək bunu sizə deməyəydim.*

*2. He **may be** in the hall now, waiting for me. –O, ola bilsin ki, indi zalda məni gözləyir (52, 83).*

Bəzən isə modal feilin cümlədə işlədilməsini həmin cümlənin qrammatik quruluşundan, xüsusilə budaq cümlənin növündən, bəzən isə baş cümlənin xəbərinin leksik mənasından asılı olur. Buna misal olaraq feilin vasitəli şəkli olan Sapozişinal Mood-da bəzi budaq cümlələrdən sonra konkret modal feillərin işlədilməsini qeyd edə bilərik. Məsələn:

*It is necessary that an investigation **should be made**. – Vacibdir ki, təhqiqat aparılsın.*

*Christine feared she **might not be met** at all. –Kristin qorxurdu ki, o, heç qarşılanmaya bilər (52, 83).*

E.M.Qordon və İ.P.Krılovanın fikrincə, struktur cəhətdən asılı olam modal feillərin bəzən mənaları zəifləmiş olur. Bu onunla əlaqədar olur ki, bu feillər modal mənə ifadə etməkdən çox cümlənin müəyyən üzvü funksiyasını yernə yetirirlər (52, 83).

O.Musayev “İngilis dilinin qrammatikası” kitabında müasir ingilis dilində modal feillərin işlənməsindən bəhs edərkən qeyd edir ki, müasir ingilis dilində modallıq ifadə edən feilləri işlənmə xüsusiyyətlərinə görə iki qrupa bölmək olar: 1. Əsli modal feillər (Real Modal Verbs); 2. Yarımmodal feillər(Semi-modals) (4, 266).

Modal feilləri funksional -semantik xüsusiyyətlərinə görə bir çox dilçilər tədqiq etmişlər (Zvereva, 1965; Boyd J.Thorne 1969; Palmer 1979, Johannesson 1976).

Qeyd etmək lazımdır ki, modal feilləri dilçilər iki aspektdə: semantik nəzəriyyə (Boyd and Thorne 1969, Halliday 1970, Marino 1973) və deskriptiv qrammatika (mətn diliçiliyi Coates 1983, Hermeren 1978, Palmer 1979) aspektində tədqiq etmişlər (62,145).

Tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, müasir ingilis dilində modal feillər iki növ modallıq ifadə edirlər:

1. Subyektin hərəkətə (məsdərlə ifadə olunmuş hərəkətə) olan münasibəti;
2. Danışanın deyilən fikrə münasibəti;

Palmer F.R. “Qrammatik şəkil və modallıq” əsərində yazır: “İngilis dilində formal olaraq təyin edilə bilən modal feillər şəbəkəsi vardır. Bunlar aşağıdakılardır: **may, can, must, ought to, will, shall**; həmin şəbəkənin ucqarında **need** və **dare** yer tutur.Might, should, could, would da bura aiddir.” (58,100)

Palmer F.R.“A Linguistik study of the English verb” əsərində qeyd edir ki, modal feillərin tədqiqi iki əsas səbəbdən çətinləşir. Bunlardan birincisi ondan ibarətdir ki, modal feillərin keçmiş zaman formaları (could, might, should,would) heç də həmişə aid olduqları məsdərdəki hərəkətin keçmişə icra edilməsini

bildirmirlər. İkinci səbəb ondan ibarətdir ki, modal feillər, adətən, bir deyil bir neçə semantic cəhətdən bir-birindən fərqlənən mənalara malik olurlar (59,106).

Modal fellərdən dördünün (can, may, will, shall) indiki və keçmiş zaman formaları var. Modal fellərin keçmiş zaman formaları heç də həmişə keçmiş zamanı bildirmir. Məsələn,

- 1) *He may go. –He might go.*
- 2) *I shall ask him. –I should ask him.*
- 3) *Can you help me? – Could you help me?*

Yuxarıda göstərilən misalları nəzərdən keçirsək, görürük ki, **might, should, could** keçmiş zamanı bildirmir, onlar fərqli semantik mənalarda işlənmişlər. Birinci cümlədə **may** modal feili icazə mənasında, **might** modal feili isə danlaq, peşmançılıq mənasında işlənmişdir; ikinci cümlədə **shall** əminlik, müəyyənlik mənasında, **should** isə güman, şübhə mənasında işlənmişdir; üçüncü cümlədə **can** xahiş, **could** isə nəzakətli təklif mənasında işlənmişdir.

Vasitəli nitqdə isə bu fərqlidir. Məsələn,

a) *He **can run** ten miles with ease - O, on millik məsafəni asanlıqla qaça bilir.*

b) *When he was a boy he **could run** ten miles with ease - Uşaq olanda o, on millik məsafəni asanlıqla qaça bilirdi.*

Misallardan göründüyü kimi, birinci cümlədə onun ümumiyyətlə qaça bilməsi qeyd olunursa, ikinci cümlədə keçmişdə (o, uşaq olanda) onun qaça bilməsi söylənilir. **Could** feili ən çox keçmiş zamanı bildirən zərfliklərlə, tabeli mürəkkəb cümlə tərkibində, habelə vasitəli nitqdə işlənərkən keçmiş zamanı bildirir.

Digər tərəfdən modal fellərdən **must, ought to, dare və need**-in keçmiş zaman forması olmasa da keçmiş zamana aid olan hərəkəti bildirir. Məsələn,

*He **must already have come** - Gərək ki, o, artıq gəlib.*

*You **ought to have helped** your friends - Sən gərək öz dostuna kömək edəydin.*

*You **needn't have gone** there.-Sən nahaq yerə ora getdin.*

Göstərilən misalları nəzərdən keçirərkən aydın görmək olar ki, cümlələrdəki hərəkətlər keçmişə aiddir.

Beləliklə, F.R.Palmerin fikrincə, modal feilləri fərqləndirərkən aşağıdakı üç meyarla diqqət vermək lazımdır:

1. Modal feillərin zərflilərlə işlənməsinə; məsələn,

I can come tomorrow. - *Mən sabah gələ bilərəm.*

She can be very unkind at times. - *O, bəzən xeyirxah olmur.*

2. Modal feilin başqa bir modal feillə əvəz edilə bilməsi və ya əvəz edilə bilməməsi. Məsələn,

You can go now.   *You may go now.*

3. Modal feillərin keçmiş zamanda və ya inkar formada işlənən analoji formalarla müqayisəsi. Məsələn,

I must go.

I had to go.

I needn't go (59, 108).

Semantik cəhətdən modal feillər nə hərəkət, nə də vəziyyət bildirmirlər. Onlar adi feillərdən fərqli olaraq mümkünlük, güman, vaciblik, təəccüb, şübhə, məqsədyönlülük, arzu edilən, arzu edilməyən və s. kimi emosiyalar ifadə edirlər. Bu mənalar modal feillərdən sonra işlənən məsdər vasitəsilə ifadə edilir. **Ought to, to be to, to have to** istisna olaraq bütün modal feillərdən sonra məsdər **to** hissəciksiz işlənir.

Qeyd edildiyi kimi, modal feillərin xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, onlar bir deyil, bir neçə mənada işlənə bilirlər. Bu mənələrdən biri əsas olur. Modal feilin əsas mənası, adətən, lüğətdə göstərilən məna olur. Məsələn,

-can (could) - bacarıq; *I can lift 25 kg.* - *Mən 25 kq qaldıra bilərəm.*

-may (might) - icazə; *You may leave early.* - *Siz erkən gedə bilərsiniz.*

-will (would) - ehtimal; *It will rain soon.* - *Tezliklə yağacaq.*

-shall after I/we - qabaqcadan proqnozlaşdırma; *Will we find our way? I am sure we shall.* - *Biz yolu tapa biləcəyikmi? Mən əminəm ki, tapacağıq.*

-should/ought to - vəzifə, borc; *You should do as you are told.*

-must –ciddi məcburiyyət; You must be quiet. Siz sakit olmalısınız.

-needn't –ehtiyac olmamaq; You needn't wait. Siz gözləməməlisiniz.

Modal feillərin digər mənaları müəyyənlik və qeyri-müəyyənliklə bağlıdır (46, 156).

Modal feillər özlərindən sonra gələn məsdərlə birlikdə mürəkkəb feili modal xəbər funksiyasında çıxış edir(The Compound Verbal Modal Predicate).

Morfoloji cəhətdən modal feillər qüsurlu feillər adlanır, çünki onlar feilə xas olan bir sıra xüsusiyyətlərə malik deyillər.

- Onlarda feilin şəxssiz formaları (the infinitive, the gerund, the participle) yoxdur;

- Onların gələcək zamanı yoxdur;

- Onların perfekt zaman qrupları yoxdur;

- To have to, to be to istisna olmaqla, onlar sual və inkar konstruksiyalarını köməkçi feilsiz düzəldirlər;

- Onlar indiki zamanda III şəxsin təkində -s şəkilçisi qəbul etmirlər;

- Onlarda feilin əmr şəkli yoxdur;

- Modal feillərin əksəriyyəti iki və daha artıq mənaya malikdir və müxtəlif modallıq çalarları ifadə edə bilirlər.

Beləliklə, modal feillər:

- Mənasına görə modal,

- funksiyasına görə köməkçi,

- formasına görə qüsurlu feildir,

- feil sistemində əsas feil ilə köməkçi feil arasında bir yer tutur.

Beləliklə, semantik xüsusiyyətlərinə görə modal feillər əsas feillərə, funksional xüsusiyyətlərinə görə isə köməkçi və bağlayıcı feillərə yaxındır.

Beləliklə, fikrimizi aşağıdakı kimi yekunlaşdırıb bilərik:

1. Modallıq dil universalıyası olub danışanın gerçəkliyə və ya söyləmin obyektiv reallığa olan münasibətini bildirir.

2. Müasir ingilis dilində modallığın obyektiv və subyektiv tipləri fərqləndirilir. Obyektiv modallıq tipində danışanın nöqtəyi-nəzərindən deyilmiş cümlənin

məzmununun həqiqətə uyğunluğu ifadə olunur. Obyektiv modallığın aletik və deontik yarımnövləri fərqləndirilir. Subyektiv modallıq danışanın ifadə etdiyi fikrə və ya söyləmə olan münasibətini bildirir. Subyektiv modallığın epistemik və aksiologik yarımnövləri vardır.

3. Müasir ingilis dilində modallığın ifadə vasitələri moduslar adlanır. Moduslar 2 yerə bölünür: de re (obyektiv varlıq haqqında) və de dicto (deyilənlər haqqında).

4. Sintaktik-semantik kateqoriya olan modallıq müasir ingilis dilində leksik, qrammatik və leksik-qrammatik yolla ifadə edilə bilər.

5. Müasir ingilis dilində modallığın qrammatik yolla ifadəsi modal feillər vasitəsilə olur.

6. Müasir ingilis dilində modal feillər aşağıdakılardır:

Can, may, must, ought to, shall, should, will, would, need, dare.

7. Modal feillər iki yerə bölünür: Əsli modal feillər (real modal verbs or modal-auxiliaries) və yarımmodal feillər (semi-modals). Əsli modal feillər bunlardır: can, may, must və ought to. Bu feillər dildə yalnız modal feil kimi işlədilir. Yarımmodal feillər bunlardır: shall, should, will, would, need, dare. Shall, should, will, would həm köməkçi, həm də modal feil kimi, need və dare isə həm əsas feil kimi, həm də modal feil kimi işlənilir.

8. Qədim ingilis dilində modal feillər mövcud olmamışdır. Preterito-prezent feillər ingilis dilinin tarixi inkişafı nəticəsində müəyyən dəyişikliyə uğramış və modallıq ifadə etməyə başlamışlar.

9. Modal feillər digər feillərdən istər qrammatik, istərsə də semantik xüsusiyyətlərinə fərqlənir:

a) Onlar hərəkət deyil, məsdər vasitəsilə ifadə edilmiş hərəkətə münasibət bildirirlər;

b) Heç bir şəkilçiyə malik deyillər;

c) Modal feillərin sual-inkar formaları köməkçi feil ilə düzəldilmir. Onların sual formaları modal feillərin mübtədanın önündə işlədilməsi, yəni qrammatik

inversiya yolu ilə, inkar formaları isə not inkar ədatının modal feildən sonra işlədilməsi yolu ilə düzəldilir. (to have to- istisna təşkil edir);

ç) Eyni modal feil bir neçə mənaya malikdir;

d) Modal feillərin mürəkkəb zaman formaları yoxdur. Bəzi modal feillərin indiki və keçmiş zaman formaları var, lakin keçmiş zaman formaları heç də həmişə hərəkətin keçmiş zamana aid olduğunu bildirmir;

e) Modal feillərin şəxssiz formaları yoxdur.

Fəsil II

Müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentləri

Digər dillərdə olduğu kimi, müasir ingilis dilində də modallıq kateqoriyası bir sıra vasitələrlə ifadə edilir. Bunlardan biri də modal feillərdir.

Modal feillər məsdərlə işlənərək hərəkətin mümkünlüyünü, qeyri-mümkünlüyünü, vacibliyini, gərəkliliyini, lazımlılığını və s. bildirir (4, 266).

İngilis dilində modal feillər adi feillərə xas olan bir sıra qrammatik xüsusiyyətlərə malik deyil: adi feillərdən fərqli olaraq, onlar indiki zamanın qeyri-müəyyən formasında üçüncü şəxs təkdə -s şəkilçisi qəbul etmir, onların məsdər və analitik zaman formaları yoxdur. Bu və ya digər xüsusiyyətlərinə görə belə feillərə qüsurlu (defective) feillər də deyilir.

Modal feillər aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

1. modal feillər təkbaşına cümlə üzvü ola bilmir;
2. əksər modal feillərdən sonra məsdər **to** hissəciksiz işlənir (have to, be to, ought to istisna təşkil edir);
3. modal feillərin əksəriyyəti sual və inkar formalarını köməkçi to do feili işlənmədən (have to istisna təşkil edir) düzəldir;
4. modal feillər heç bir analitik formaya malik deyil;
5. modal feillər heç bir şəxs şəkilçisi (have to, be to istisna olmaqla) qəbul etmir;
6. modal feillərin gələcək zaman forması yoxdur;
7. modal feillərin şəxssiz formaları (məsdər, cerund, feli sifət) yoxdur;
8. modal feillərin əmr şəkli yoxdur;
9. əksər modal feillər bir neçə mənaya malikdir;
10. modal feillərin hamısının inkar forması iki şəkildə: tam və ixtisar olunmuş şəkildə işlənir;

Modal feillərdən bəhs edərkən O.Musayev qeyd edir ki, müasir ingilis dilində modallıq ifadə edən feillər işlənmə xüsusiyyətlərinə görə 2 qrupa bölünür:

1. Əsli modal feillər (Real Modal Verbs);
2. Yarımmodal feillər (Semi-modal Verbs) (4,266).

Qeyd etmək lazımdır ki, rus və qərb dilçiləri əsli modal feilləri müvafiq olaraq **Modal Auxiliaries** və **Semi-modals** adlandırırlar (59,109).

2.1. Əsli modal feillər və onların ekvivalentləri

Yalnız modal feil kimi işlənən feillərə əsli modal feillər deyilir. Müasir ingilis dilində əsli modal feillər bunlardır: **can, may, must, ought**.

a) CAN modal feili.

Can modal feilinin iki zaman forması vardır:

İndiki zaman forması: **can**

Keçmiş zaman forması: **could**

a) *“We can talk about it, can’t we?” she said. - “Biz bu haqda söhbət edə bilərik, elə deyilmi?” deyə o, soruşdu (71, 82).*

b) *She is a little bit of a thing. He could easily carry her. - Qız, çox ariqdır. O, onu asanlıqla apara bilərdi (71, 59)*

Can modal feili fiziki və əqli cəhətdən hər hansı işi bacarmaq, bilmək mənasını daşıyır. **Can** modal feilinin bir leksik vahid kimi Azərbaycan dilində qarşılığı vardır: bacarmaq. Lakin bacarmaq feilinin qrammatik modallığın ifadə vasitəsi kimi Azərbaycan dilində elə bir rolu yoxdur (2,193).

Bəzi hallarda **can** modal feili təkcə indiki zamanı deyil, həmçinin gələcək zamana da aid ola bilər, məsələn:

We can discuss your paper after lunch. – Biz nahardan sonra sizin məqalənizi müzakirə edə bilərik. (22,84)

Lakin hərəkətin gələcək zamana aid olmasını göstərən bir göstərici (zərflik) olmasa və yaxud hərəkətin gələcək zamanda icra edilməsini göstərmək vacibdirsə, o zaman müvafiq olaraq **to be able to** modal birləşməsi işlədiləcək. **Can** modal feilindən fərqli olaraq **to be able to** modal birləşməsi bütün zamanlarda işlədilə bilər. Məsələn:

a) I **shall be able to earn** my own living soon. –Mən tezliklə özüm üçün lazım olan pulu qazan biləcəm.

b) He **will be able to write** to us from Portugal.-O, Portuqaliyadan bizə məktub yazmağa biləcək (52, 84).

Palmer F.R. **can** modal feilinin altı fərqli işlənməsini qeyd edir. **Can** modal feili üç kriteriyaya əsasən bu mənalarda işlənə bilər:

1) gələcək zamanı bildirən zərfliklərlə işlənərək gələcək zamanı bildirmək və hansı zərfliklə işlənməsindən asılı olmayaraq gələcək zamanı ifadə edə bilməmək imkanı;

2) digər zərfliklərlə işlənməsi;

3) **could** modal feilinin analoji olaraq hərəkətin keçmiş zamana aid olmasını bildirməsi və ya bildirməməsi;

4) **may** modal feilinin **can** modal feilinin əvəzində işlənə bilməsi mümkünlüyü (59, 116).

Palmer F.R.**can** modal feilinin aşağıdakı altı işlənmə halını göstərmişdir:

1) bacarıq(fiziki, zehni) və qabiliyyət(ability);

2) hər gün və ya vaxtaşırı görülən iş(characteristic);

3) icazə (permission);

4) mümkünlük və ya qeyri-mümkünlük (possibility);

5) istək, arzu (willingness);

6) hissiyyat bildirən fəllərlə(sensation);

1. Bacarıq (fiziki və ya zehni). **Can** modal feilinin bu işlənməsi bir çox qrammatistlər tərəfindən əsas hesab edilir. Bu mənada **can** indiki zamanda, **could** isə keçmiş zamanda işlənir.

Bacarıq mənasında can gələcək zamanda işləmə bilməz. Bacarıq və qabiliyyət mənasında **can (could)** modal feilindən sonra yalnız məsdərin indiki qeyri-müəyyən zaman forması işlənir. Əgər hərəkət gələcək zamana aid olarsa, müvafiq olaraq **to be able to** işlənəcək. Məsələn,

*He **can** lift a hundredweight. – O, yüz sentneri qaldıra bilir.*

*He **can** read Greek. – O, yunanca oxuya bilir.*

*When he is older, he **will be able** to lift a hundredweight. – O, böyüyəndə yüz sentneri qaldıra biləcək.*

*When he was young, he **could** lift a hundredweight. – Cavan olanda o, yüz sentneri qaldıra bilirdi (59, 116).*

2. Hər gün və ya vaxtaşırı baş verən xarakterik hərəkətləri bildirmək üçün; Hər gün və ya vaxtaşırı baş verən hərəkətləri gələcək zamanda işlətmək olmur, yalnız indiki (can) və keçmiş (could) zaman formaları işlənir. Gələcək zamanı ifadə etmək üçün **will+ məsdər**-dən istifadə edilir. Məsələn,

*She **can be** very catty at times. - O, bəzən çox bic olur (71, 52).*

*He **can tell** awful lies at times. – O, bəzən dəhşətli yalan danışır.*

*When she was younger, she **could be** very catty. – Cavan olanda o, çox bic olurdu.*

*Lakin: When she is older, she **will be** very catty.- Böyüyəndə o, çox bic olacaq.*

3. İcazə (permission) və təklif mənasını ifadə edərkən **can** hərəkətin indiki zamana, **could** isə keçmiş zamana aid olduğunu göstərir. İcazə və təklif mənasında **can(could)** modal feilindən sonra məsdərin qeyri-müəyyən zaman forması işlənir. İcazə mənasında **can** modal feili **may** ilə əvəzlənə bilər. İcazə mənasında **may** bir az formal, **can** isə qeyri-formal, qeyri-rəsmi olur. Məsələn,

*You **can come** in and watch, if you like. - Əgər istəyirsənsə, içəri gəlib baxa bilərsən (64, 16).*

***Can I help** you? - Sizə kömək edə bilərəm? (71,24).*

***Could** you give me a cup of coffee?-Mənə bir fincan kofe verərsiniz? (52, 17)*

Qeyd etmək lazımdır ki, icazə mənasında **to be allowed to** feilindən də istifadə edilir, məsələn,

I was allowed to drive Susan's car while she was out of town last week.

Keçən həftə Syuzan şəhər ətrafında olanda mənə onun maşınını sürməyə icazə verildi (55, 14).

Qeyd etmək lazımdır ki, icazə mənasında **can (could)** modal feili təsdiq cümlələrində, təklif xarakterli mənalarda isə sual cümlələrində işlənir.

4. Hərəkətin mümkünlüyünü və ya qeyri-mümkünlüyünü bildirmək üçün. Qeyd etmək lazımdır ki, bu halda həm **can**, həm də **could** işlədilə bilər. Əgər hərəkət keçmişdə baş veribsə və ya baş verməyibsə, o zaman **could** işlədilməyəcək. Onun əvəzinə **to manage+infinitive** və yaxud **to succeed+gerund** işlədiləcək. Məsələn:

a) *He managed to settle the difficulty.* - O, çətinliyin öhdəsindən gəldi (gələ bildi).

b) *He succeeded in attaining his aim.* - O, öz məqsədinə çata bildi (52,86).

c) *The lawyer could succeed in proving him innocent.* = *The lawyer succeeded in proving him innocent.* - Vəkil onun günahsız olduğunu sübut etməyə nail ola bildi. (3,92)

Əgər hərəkət baş tutmayıbsa, onda inkar məna malik olan **to fail** feili və ya **not to manage+infinitive** və ya **not to succeed +gerund** işlədiləcək. Məsələn:

He failed to reach the peak. - O, zirvəyə çıxma bilmədi (52, 86).

He didn't manage to settle the difficulty. – O, çətinliyi həll edə bilmədi.

Could modal feili və **to manage**, **to succeed** feillərinin işlənmə hallarını müqayisə etsək, görürük ki:

a) *In his youth he could swim across the Volga.* - Cavanlığında o, Volqa çayının bu tayından o tayınadək üzə bilirdi (bacarırdı).

b) *He managed to swim across the Volga last year.* – O, Volqa çayının bu tayından o tayınadək üzə bildi (və ya üzməyi bacardı) (52, 86).

Birinci cümlədə onun çayda ümumiyyətlə üzməyi bacarmasından danışılır. İkinci cümlədə isə konkret situasiyada onun bu işi bacarmasından söhbət gedir. Bu cümləni inkarda işlətsək,

He failed (didn't manage) to swim across the Volga.- O, Volqa çayının bu tayından o tayına üzə bilmədi (52, 86).

Hərəkətin mümkünlüyünü və qeyri-mümkünlüyünü bildirmək üçün **can** və ya **could** aşağıdakı iki halda işlənə bilər:

a) hərəkətin icra olunması və ya olunmaması şəraitdən asılı olur, məsələn,

A powerful car could do it in well under half an hour. - İstənilən güclü maşın bunu içəridə yarım saata edə bilər.(İstənilən güclü maşının bunu yarım saata etməsi mümkündür) (52,76).

b) hərəkətin icrasının mümkünlüyü mövcud qanuna əsaslanır, məsələn,

Everybody can speak in the Hyde Park everything he likes.-Hər kəs Hayd Parkda istədiyini söyləyə bilər.

People could marry there without any of this nonsense.- Adamlar orada bu cəfəngiyyatlar olmadan evlənə bilərdilər (4, 268).

5. İstək, arzu (willingness). Bu nənada **can** modal feilinin mənası **will**-ə yaxın olur və asanlıqla **will** modal feili ilə əvəzlənə bilər.Məsələn,

Can you pass the salt?- Duzu verə bilərsiniz?

Could you pass the salt? (59,118).

Will (or would) you pass the salt, please?

Gətirdiyimiz misalları nəzərdən keçirsək görürük ki, birinci cümlədə **can**, ikinci cümlədə **could**, üçüncü cümlədə isə **will (would)** eyni mənada işlənmişlər. Bu isə o deməkdir ki, modal feillərin keçmiş zaman formaları heç də həmişə keçmiş zamanı bildirmir (59,107). “*Could you pass the salt?*” cümləsindəki **could** keçmiş zamanı deyil, istək və arzunun daha nəzakətli formasıdır.

6. Hissiyat bildirən feillərlə. Hissiyat bildirən feillərlə işlənərkən ifadə olunan hərəkət həm indiki, həm də gələcək zamana aid olur. Məsələn,

I can see the Moon.-Mən ayı görə bilirəm.

I can hear music.- Mən musiqini eşidə bilirəm.

I could see the Moon last night.-Keçən gecə mən ayı görə bildim (59, 118).

7. İcazə bildirmək üçün. Bu mənada **can** təsdiq cümlələrində işlədilir. İnkər cümlələrində bu mənada təklif, inkar cümlələrdə isə qadağa ifadə edilir. Məsələn:

1) *You can use my car. – Sən mənim maşınımdan istifadə edə bilərsən. (Burada icazə ifadə edilir.)*

2) *Can you use your car?-Sən öz maşınından istifadə edə bilərsən? - Burada təklif ifadə edilir.*

3) *You can't use my car. - Sən mənim maşınımdan istifadə edə bilməzsən. (Burada qadağa ifadə edilir.) (52,86).*

8. Təəccüb, şübhə, inamsızlıq bildirmək üçün. Bu halda sual və inkar cümlələrində **can** feilindən sonra məsdərin bütün formaları işlənə bilər.

Can (could) feili heyərət bildirmək üçün ancaq inkar cümlələrində işlədilir. Şübhə, təəccüb bildirmək üçün isə sual cümləsi işlədilir. Məsələn,

1. Can (could) + Indefinite Infinitive

- *“Mary came in and said there was a body in the library?”*

- *“Yes”*

- *“But there couldn't be,” said Colonel Bantry.- Meri gəldi və dedi ki, kitabxanada meyit var?”*

- *“Bəli”*

- *“Ola bilməz ki, orada meyid olsun”, Polkovnik Bentri dedi.(70,12)*

2. Can (could) + Continuous Infinitive

Could they be waiting for Jefferson's coming?- Yəni onlar Cefersonun gəlişini gözləyirlər?(70,16).

3. Can (could) + Perfect Infinitive

Basil Blake couldn't have killed her.-Ola bilməz ki, Beyzl Bleyk onu öldürmüş olsun. (70,24).

4. Can (could) + Perfect Continuous Infinitive

I can't believe! Could he have been investigating the case himself since yesterday!- Mən inana bilmirəm! Yəni o, özü cinayət işini dünəndən tədqiq edir?!(70, 64).

Can (could) feilin vasitəli şəkillərində də işlədilir, məsələn,

1. *If you knew English very well, you **could** translate this text easily.-Əgər sən ingilis dilini yaxşı bilsəydin, bu mətni asanlıqla tərcümə edə bilərdin.*

2. *But for bad weather I **could** take you for a walk.-Hava pis olmasaydı səni gəzintiyə apara bilərdim.*

Təəccüb, şübhə, inamsızlığı inkar cümlələrində ifadə edərkən cümlədə ifadə edilən modallıq daha qüvvətli olur. Lakin bəzi hallarda müasir ingilis dili üçün xarakterik olmayan, ən çox danışılacaq dilində rast gəlinən hal ilə qarşılaşırıq: bir cümlədə iki inkar konstruksiya olur. Bu zaman **can (could)** inkarda olduğu üçün ikinci inkar **not** inkar ədatı ilə deyil, **to fail** feili ilə ifadə edilir. Məsələn:

*You **can't have failed** to see her at the party. She was sitting beside you - **Ola bilməz** ki, sən onu qonaqlıqda görməyə sən. O, sənin yanında oturmuşdu (52, 90).*

Can modal feilinin yuxarıda göstərilən işlənmə hallarına aşağıdakıları əlavə etmək olar:

a) **Can (could)** modal feili "**can't (couldn't) help doing smth.**" ifadəsində işlədilərək Azərbaycan dilinə "*özümü ...etməkdən saxlaya bilmədi*" kimi tərcümə edilir, məsələn:

1) She **can't help crying**. –O, özünü ağlamaqdan saxlaya bilmədi (52,88).

2) He **couldn't help laughing**. O, özünü gülməkdən saxlaya bilmədi.

3) I **can't help making** mistakes.- Mən səhv eləməkdən özümü saxlaya bilmədim. (3,76)

b) **Can't (couldn't) but do** ifadəsi dilimizə "*...etməkdən başqa çarə qalmadı*" kimi tərcümə edilir, məsələn:

1) I **can't but ask** him about it.- Ondan bu haqda soruşmaqdan başqa heç nə edə bilmirəm (52, 89).

2) They **couldn't but refuse** him.- Onlar onu rədd etməkdən başqa heç nə edə bilmədilər (52,89).

c) **Can't (couldn't) possibly do** ifadəsi Azərbaycan dilinə “*sadəcə edə bilmirəm*” kimi tərcümə edilir. Məsələn,

1) He **can't possibly do** it. – O, sadəcə bunu edə bilmir.

2) I **couldn't possibly refuse** him.-Mən onu sadəcə rədd edə bilmədim (52, 89).

Qeyd etmək lazımdır ki, **can** modal feilinin Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi onun hansı mənada işlənməsindən asılıdır.

1) fiziki, əqli bacarıq,hərəkətin mümkünlüyünü bildirmək üçün işlənərkən **can** modal feili dilimizə **-a/-ə bil-** və ya **-ı/i bacar-bil-** perfrastik formaları kimi tərcümə edilir. Məsələn,

*Josie didn't like it much. I **could see** that. - Cəsi bunu çox xoşlamırdı. Mən bunu anlaya bilirdim (70,44).*

*She **could handle** people well.-O, adamları yaxşı idarə edə bilirdi (70, 42).*

2) təəccüb,şübhə, yaxud inamsızlıq bildirmək üçün işləndikdə **can** feili dilimizə “ola bilməz ki, necə ola bilər ki, yəni” birləşmələri kimi tərcümə edilir. Məsələn,

*He **can't get** about much- only where his wheel chair will take him. - Ola bilməz ki, o, uzağa getsin - yalnız təkərli kreslonun onu aparacağı qədər (70, 43).*

3) **Can** feilinin keçmiş zaman forması şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlənin baş cümləsində işlənərkən dilimizə feilin nəqli keçmiş zaman forması ilə, **could** feilindən sonra Perfect İnfinitive işlənərsə, feilin –mış, -miş, muş, müş+ olardı perifrastik forması kimi tərcümə edilir (4,269). Məsələn,

*If I **could find** any clues, I wouldn't hunt round. - Əgər hər hansı sübut tapa bilsəydim, ətrafı axtarmazdım (70,82).*

b) MAY modal feili.

May modal feilinin iki zaman forması var:

1. indiki zaman forması: may;

2. keçmiş zaman forması: might;

*You **may rest** assured that I'm taking every possibility into account.- Sən amin ola bilərsən ki, mən hər bir şeyi nəzərə alıram.*

*But this, as Inspector Slack pointed out, **might be** natural.- Bu, İnspektor Slekinqeyd etdiyi kimi, təbii belə idi (70, 62).*

May modal feilinin indiki zaman forması gələcək zamana aid ola bilər, məsələn,

*Perhaps in a day or two she **may change** her mind. – Bir-iki gündən sonra o, ola bilsin ki, öz fikrini dəyişsin (4,270).*

Digər zaman formalarında may feili əvəzinə **to be allowed to, to be permitted** ifadələri işlədilir.Məsələn,

*You **were allowed to** leave the table after you finished your dinner. – Naharı bitirən kimi sizə masanı tərk etmək icazəsi verildi (55, 19).*

Can feilində olduğu kimi, **may** feilinin də inkar forması not inkar ədatı vasitəsilə düzəlir:

1) indiki zamanda tam şəkli: may not; Qısa şəkli: mayn't;

2) keçmiş zamanda tam şəkli: might not; Qısa şəkli: mightn't;

Qeyd etmək lazımdır ki, **might** heç də həmişə keçmiş zamanı bildirmək üçün işlədilmir.Əgər vasitəli nitqdə, **might**-dan sonra məsdərin perfect forması gələrsə,bu o deməkdir ki, hərəkət keçmişə aiddir. Məsələn,

*Miss Marple said, "But of course if she tore one off, then she **might clip** the others close so as to match.- Mis Mapl dedi: "Əlbəttə, əgər o, birini qoparıbsa,ola bilsin ki, digərlərini elə bərkidibdir ki, bir-birinə uyğun gəlsin."(70,84)*

Nümunədən göründüyü kimi, **might** modal feili məsdər vasitəsilə ifadə edilən hərəkətin keçmiş zamanda icra edildiyini göstərir.

May (might) modal feili aşağıdakı hallarda işlənir:

1. İcazə mənasını bildirmək üçün; Bu zaman **may(might)** modal feilindən sonra yalnız qeyri-müəyyən zaman (indefinite infinitive) məsdəri işlədilir. Təsdiq cümlələrində **may** icazə, sual cümlələrində təklif, inkar cümlələrində isə qadağa bildirir. Məsələn,

1) *The doctor is alone. So you **may see** him now-Həkim indi təkdir. Siz indi onu görə bilərsiniz (onunla görüşə bilərsiniz)(Burada may icazə bildirir) (52, 91).*

2) ***May I ask** you to see it at once? – Sizdən buna dərhal baxmağınızı xahiş edə bilərsiniz?(4, 270)(Burada xahiş, təklif bildirilir).*

3) *You may not smoke here - Burada siqaret çəkmək olmaz (52,91).*

2. Gümən mənasını bildirmək üçün. Bu halda **may (might)** modal feilindən sonra məsdərin bütün formaları işlədilə bilər.

May modal feilinin keçmiş zamanı olan **might** bu halda heç də həmişə keçmiş mənanı ifadə etmir. Əksər hallarda **might** cümlənin ekspressivliyini artırmaq və mənanı qüvvətləndirməyə xidmət edir. Məsələn,

1) may (might)+ indefinite infinitive;

*Harper said, “Then there **might be** a chance.” – Harper dedi:”Ola bilsin ki, orada şans var idi”(70,89).*

*That **may be** cleverness, sir. – Ser, ola bilsin ki, bu ağıllı hərəkət idi (70, 87).*

2) may (might) + continuous infinitive;

*Miss Marple **may (might) be waiting** for her call now? – Ola bilsin ki, Xanım Mapl indi onun zəngini gözləyir (64,84).*

3) may (might) + perfect infinitive;

*Without knowing it themselves, they **may have begun** to feel restless, to resent the bonds that tied them to their past sorrow. - Özləri də bilmədən, onları keçmişin kədərli anlarına bağlayan əlaqələrə acıqlanaraq narahatlıq hiss etməyə başlamağa başladılar (70,74).*

4) may (might) + perfect continuous infinitive;

*Sir Henry **may (might) have been sitting** here for a long time. – Cənab Henri ola bilsin ki, çoxdan burda əyləşib (70,74).*

3. mümkünlük mənası bildirmək üçün. Bu halda **may** modal feilindən sonra məsdər qeyri-müəyyən zamanda işlədilir, məsələn,

*You **may run** across him in Paris. –Siz onunla Parisdə rastlaşa bilərsiniz (52,72).*

May (might) modal feilinin yuxarıda qeyd etdiyimiz işlənmə hallarına əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bu modal feil bəzi sabit söz birləşmələrində də işlənir. Məsələn:

1) May as well (might as well, might just as well) + infinitive Azərbaycan dilinə “yaxşı olardı ki...edərdim” kimi tərcümə edilir, məsələn:

1) *I may as well take the child with me.* – *Yaxşı olardı ki, mən uşağı özümlə götürərdim.*

2) *You may as well give him the letter.* – *Əgər məktubu ona versəydiniz yaxşı olardı.*

3) *“I’ll go at six.” “That’s far too late; you might just as well not go at all.* – *Mən saat 6-da gedəcəm. Çox gecdir. Siz bu minvalla getməyə də bilərsiniz (52, 92).*

4) *“It might have been worse (things are not bad at all)”* ifadəsi belə tərcümə edilir: *işlər çox pis deyil; daha da pis ola bilərdi.*

5) *He might have been taken....hesab edilə bilərdi.* Məsələn:

Roy Wilson, the new doctor, was twenty-eight, large, heavy, mature and blond. He might have been a Scandinavian sailor. – *Roy Vilson, yeni həkim iyirmi səkkiz yaşında böyük, yetkin, cüssəli və sarışın idi. O, Skandinaviyalı dənizçiyə bənzəyirdi (52,92).*

Bəzi hallarda bu mənada həm **can**, həm də **may** işlənə bilər.

4. göstəriş, məsləhət, danlaq, məzəmmət bildirmək üçün. Bu mənada həm **may**, həm də **might** işlənir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu mənada **may** və **might**-dan sonra ya qeyri-müəyyən (indefinite) zamanda, ya da bitmiş (perfect) zamanda olan məsdər işlənir. Göstəriş, məsləhət bildirmək üçün may(might) + indefinite məsdər işlənir, məsələn,

You might come a bit earlier. – *Siz gərək bir az tez gələsiniz.*

You might be attentive. – *Siz gərək diqqətli olasınız (4,271).*

Arzu olunan hər hansı bir göstəriş və ya məsləhətin keçmişdə yerinə yetirilmədiyini bildirərkən might-dan sonra məsdərin bitmiş zaman forması (perfect infinitive) işlədilir, məsələn,

*Mr. Jefferson **might have told** you about her departure. – Cənab Ceferson onun getməsi barədə sizə deyə bilərdi (70, 74).*

May(might) modal feilinin Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi onun ifadə etdiyi mənadan asılıdır.

1) icazə mənasında **may** modal feili *olmaq* kimi dilimizə tərcümə edilir, məsələn,

***May I come in?** – İçəri gəlmək olar?*

2) güman mənasında **may(might)** modal feili *ola bilsin ki, yəqin ki*, kimi tərcümə edilir, məsələn,

*There **might have been** some of them. – Ola bilsin ki, onlardan bəziləri orada olmuş olsun (70, 84).*

3) mümkünlük mənasında **may** *bilmək* feili vasitəsi ilə tərcümə edilir, məsələn,

*You **may find** interesting books in the library. – Siz kitabxanada maraqlı kitablar tapa bilərsiniz.*

Can və **may** modal feillərini müqayisə etsək görürük ki, yalnız iki halda **can** və **may** –in mənaları bir-birinə yaxındır: mümkünlük və icazə.

1) **May** modal feilinin şəraitə görə mümkünlük mənasında işlədilməsi yalnız təsdiq cümlələrində olur; **can** modal feili isə bu mənada bütün cümlə növlərində işlədilə bilər. Məsələn:

May-----**Can**

*He **may find** this book at the library - He **can find** this book at the library*

*O, bu kitabı kitabxanada tapa bilər. - **Can he find** this book at the library?*

*He **cannot find** this book at the library.*

2. Bu modal feillərin zaman anlayışları da müxtəlifdir. Belə ki, **may** yalnız indiki və ya gələcək zamana aid ola bilər. **Might** isə yalnız keçmiş zaman kontekstlərində, vasitəli nitqdə işlədilə bilər. **Can (could)** indiki, keçmiş, gələcək zamana aid ola bilər.

3. **Could** və **might +Perfect Infinitive** keçmişdə baş verməyən və ya həyata keçməyən hərəkəti bildirmək üçün işlədilir. Məsələn:

He might have found the book at the library. =He could have found the book at the library. –O, bu kitabı kitabxanadan əldə edə bilərdi. (lakin əldə edə bilməyib (70, 93).

İcazə mənasında **can** modal feili danışıq (Colloquial English) dilində, yəni qeyri-formal üslubda işlədilir, **may** modal feili isə rəsmi, formal üslubda işlədilir.

May (might) I speak to the professor? (Formal English)

Can (could) I have a cup of tea, mum? (Colloquial English)

c) MUST modal feili.

Must modal feilinin ancaq indiki zaman forması var:

“Nothing must be touched or handled in any way,” he warned the ladies. - heç bir şeyə heç bir vaxtlə nə toxunulmalı, nə də əl dəyməməlidir (70, 16).

Qalan zamanlarda **must** feili əvəzinə onunla təxminən eyni mənaya malik olan **to have to, to be to, to be obliged to** ifadələri işlədilir. Məsələn,

1) keçmiş zamanda;

“I leftt Much Benham just after ten, had a bit of trouble on the way home, had to change a wheel.” – Mən Maç Benhamı saat ondan sonra tərk etdim, evə gələrkən yolda problemlə üzləşdim, təkəri dəyişməli oldum (70,22).

2) gələcək zamanda;

You will have to keep an eye on him. – Sən ona göz-qulaq olmalı olacaqsan (70, 31).

Can və **may** feillərində olduğu kimi, **must** modal feilinin də inkarı **not** inkar ədatı vasitəsilə düzəlir. Məsələn,

“Mark, you mustn’t! She is dead!” –Mark, sən bunu etməməlisən! O, ölüdür (70,78).

Must modal feili aşağıdakı mənalarda işlədilir:

1. qadağan, əmr mənası bildirmək üçün, məsələn,

“Mark,” said Addie, “you really must be careful what you say.” –Eddi dedi: “Mark, sən nə dediyinə diqqət yetirməlisən.” (70,78).

2. məcburiyyət, vaciblik mənası bildirmək üçün, məsələn,

“I must say,” said Sir Henry ruefully, “that I do dislike the way you reduce us all to a general common denominator.” – “Mən deməliyəm ki”, Cənab Henri qəmli-qəmli dedi, “sizin bizim hamımızı ümumi məxrəcə gəlməyə vadar etməyiniz xoşuma gəlmir.”(70,74).

3. qətilik, zərurət mənası bildirmək üçün, məsələn,

*Bad seed **must produce** bad corn. – Pis toxum pis taxıl verir (4,273).*

*Every living being **must die** soon or late.-Hər bir canlı valıq tez-gec öləcək (4,273).*

4. ciddi əmr, empatik məsləhət, tövsiyyə mənası bildirmək üçün, məsələn,

*You **must leave** the room immediately – Siz dərhal otağı tərk etməlisiniz (ciddi əmr).*

*You **must see** the film. – Siz gərək filmə baxasınız.(empatik məsləhət)*

*You **must not miss** the chance - Siz imkanı əldən verməməlisiniz (54, 155).*

5. güman və ehtimal mənasını bildirmək üçün. Bu halda **must** modal feili təsdiq cümlələrində işlənir. Burada iki hal mümkündür:

1) əgər ehtimal olunan, güman edilən hərəkət indiki zamana aiddirsə, **must** modal feilindən sonra məsdər qeyri-müəyyən, yaxud davamedici formada işlənir.

1. must +qeyri-müəyyən zamanda olan (indefinite infinitive) məsdər, məsələn

*“She **must know** it.”, she said ruefully. –“Gərək ki, o, bunu bilir.”, o, qəmgin cavab verdi (70,12).*

2. must +davamedici zamanda olan (continuous infinitive) məsdər, məsələn

*They **must be investigating** the place now. –Onlar gərək ki, indi oranı tədqiq edirlər (70,18).*

3. must + bitmiş zamanda olan (perfect infinitive) məsdər, məsələn

a) *“But why did Mary say there was a body in the library?”-Nə üçün Meri dedi ki, kitabxanada meyit var?*

“She can’t have.” –O, deyə bilməz. (Ola bilməz ki, o, demiş olsun.)

“She did”- Ancaq o, deyib.

“*You must have imagined it.*” – Gərək ki, sənin xəyalına gəlib (70, 12).

b) “*Something must have brought her down here, though.*” said Slack.- Buna baxmayaraq, nə isə bir şey gərək ki, onu buraya gətirib, Slek dedi (70,28).

c) *The silly idiot must have stuffed his photo into my bag, one day.*- Axmağın birisi gərək ki, bir gün öz şəklini mənim çantama dürtüb (70,115).

4. must+ davam edib bitmiş zamanda (perfect continuous infinitive) olan məsdər, məsələn

“*Impossible,*” said Mrs. Bantry to herself, “*I must have been dreaming.*” –Xanım Bentri öz-özünə dedi: “*Bu mümkün deyil. Gərək ki, mən yuxu görürəm.*”(70,11).

Qeyd etmək lazımdır ki, güman, şübhə mənasında **must** modal feili inkarda işlədilmir. Əgər hərəkət indiki və keçmiş zamana aid olarsa, **must** modal feilinin əvəzinə **evidently** modal sözü işlədilir. Yuxarıda göstərdiyimiz bəzi cümlələri **evidently** modal sözü ilə əvəz edək, məsələn

1) “*Evidently she doesn’t know it.*”, she said ruefully. – O, gəmgin halda dedi:” Gərək ki, o, bunu bilmir”.

2) *Evidently, they are not investigating the place now.* –Gərək ki, onlar orada indi tədqiqat aparmırlar.

3) *Evidently, the silly idiot has not stuffed his photo into my bag.* –Axmağın birisi gərək ki, öz şəklini mənim çantama dürtməyib.

4) *Evidently, I have not been dreaming.* –Gərək ki, mən yuxu görmürəm.

2.Əgər güman edilən hərəkət gələcəyə aid olarsa, **must** modal feili əvəzinə **probably** modal sözü, **to be likely**, **not to be likely**, **to be unlikely** modal ifadələri işlədilir. Məsələn,

Probably, they will understand me later. –Yəgin ki o, məni sonralar başa düşəcək.

It’s likely to rain.-Gərək ki, yağış yağacaq.

He is unlikely to return. –O, çətin ki qayıtsın.(Gərək ki, o, qayıtmayacaq) (54,154).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, **must** güman, şübhə mənasında inkar cümlələrində işlənir, lakin bəzi inkar konstuksiyalar daxilində bu mümkün olur, məsələn,

1. inkar əvəzlilikləri: **nobody, no one, noting;**

Nobody must have seen you. – Gərək ki, sizi heç kəs görməyib.

2. inkar prefikslər: **-mis; -dis; -un; -in;**

*He must have been **un**aware of the accident.- Gərək ki, o, hadisədən xəbərsizdir.*

3. inkarlıq ifadə edən feil: **to fail**

*He must have **failed** to understand you. –Gərək ki, o, sizi başa düşməyib (52, 155).*

4. inkarlıq ifadə edən zərf: **never**

*He must have **never** guessed the truth (52, 95).*

6. Must needs ifadəsi məcburiyyət bildirir, məsələn:

*He **must needs** go there. – O, əlbəttə ora **getməlidir** (52, 95).*

Qeyd etmək lazımdır ki, **must** modal feilinin dilimizdə qarşılığı onun ifadə etdiyi mənadan asılı olur:

1) **must** modal feili vaciblik, qətilik, məcburiyyət, qadağa bildirərkən dilimizə **-malı, -məli** şəkilçiləri vasitəsilə tərcümə edilir, məsələn

***Must I follow his advice?**-Mən onun məsləhətinə əməl **etməliyəmmi?** (70, 34).*

*Two things like that **must be connected**, don't you think? – Sizə elə gəlmir ki, buna oxşar iki eyni əşya birləşdirilməlidir (70,85).*

2) **must** modal feili güman, şübhə, ehtimal mənasında işlədilərkən dilimizə **gərək ki, güman ki, yəqin ki** modal birləşmələri vasitəsilə tərcümə edilir, məsələn,

*There **must be** an explanation of that. Some connection . –**Yəqin ki**, bunun bir izahı, bir əlaqəsi var (70,76).*

1. **May** və **must** hər ikisi ehtimal, güman mənasında işlədilə bilər, lakin onların bu mənada işlənmələri paralel deyil; **may** qeyri-müəyyənlik ifadə etdiyi halda, **must** ehtimal, güman ifadə edir. Məsələn:

1) *For all I know, he **may be** an actor. His face seems so familiar. –Mənim bildiyimə görə o, aktyor olmalıdır. Onun üzü mənə tanış gəlir.*

2) *He always comes at 10 sharp. So he **must be** at his office now. –O, həmişə düz saat 10-da gəlir. Gərək ki, o, indi idarədədir (70, 95).*

2. **May** və **must** hər ikisi qadağa mənasında işlədilir, lakin **may** bu mənada **must** modal feilinə nisbətən az işlənir.

d) **OUGHT TO** modal feili.

Bu modal feilin yalnız bir forması var: **ought**. Həmin formada **ought** feili məsdərin qeyri-müəyyən forması ilə həm indiki, həm də gələcəyə aid işlədilə bilər. **Ought** modal feilini digər modal feillərdən fərqləndirən cəhəti ondan sonra məsdərin **to** hissəciyi ilə işlənməsidir, məsələn

*“No, no, better get on with the job. Haydock **ought to be** here in a minute now...ah, here he is!” –yox, yox, yaxşısı budur ki, işlə məşğul olaq. Heydok hər dəqiqə gələ bilər....Ah, budur gəldi.(70,18)*

Ought modal feilinin inkar şəkli not inkar hissəciyi vasitəsilə düzəldilir. Onun inkar forması həm tam, həm də qısaltılmış şəkildə işlədilir, məsələn

a) tam inkar şəkli:**ought not to;**

b) qısaltılmış inkar şəkli: **oughtn't to;**

L. Xəlilova “Analizing English Modals” kitabında qeyd edir ki, Britaniya ingiliscəsinə **ought not to** əvəzinə **ought not + məsdər to-suz** konstruksiyasının işlənməsi xarakterikdir, Amerika ingiliscəsində isə bunun əvəzinə **should not** işlədilir. Məsələn,

You **ought not smoke** so much. –Sən gərək çox siqaret çəkməyəsən.

They **ought not carry** so much cash while travelling.- Səyahət edərkən onlar **gərək** özləri ilə çox nağd pul **götürməsinlər** (55, 30).

Ought modal feili aşağıdakı hallarda işlədilir:

1. gərəklilik, lazımlılıq bildirmək üçün, məsələn:

*I suppose we **ought to** consider the dancing fellow, Raymond Starr. – Güman edirəm ki, biz rəqs edən gənci, Raymond Starı gərək nəzərdən keçirək (64, 91).*

İcrası gərək, lazım olan hərəkət keçmişə aid olduqda **ought** feilindən sonra məsdər bitmiş zaman formasında (perfect infinitive) işlədilir. Bu halda hərəkətin icra edilmədiyini də bildirilir və buna təəssüf edilir, məsələn:

*You **ought to have taken** my advice. – Sən gərək mənim məsləhətimə əməl edəydin (4,275).*

İnkâr cümlələrində **ought** + bitmiş məsdər keçmişdə icra edilmiş hərəkətin lazım olmadığını və onun icrasına təəssüf edildiyini bildirir, məsələn:

*I suppose I **oughtn't to have come** here. –Düşünürəm ki, gərək mən buraya gəlməyəydin (70,64).*

2. Məsləhət bildirmək üçün, məsələn:

*It shows you **ought to be** careful in jumping to conclusions. – Bu onu göstərir ki, gərək siz nəticə çıxararkən diqqətli olasınız (70,129).*

3. Güman, ehtimal bildirmək üçün, məsələn:

*They **ought to come** tomorrow. – Onlar gərək ki, sabah gələcəklər (4,275).*

Ought modal sözü Azərbaycan dilinə **gərək** sözü vasitəsilə tərcümə edilir.

Məsələn,

1. *You **ought to** visit your friend. –Sən **gərək** dostuna baş çəkəydin.*

2. *We **ought to** have gone there ourselves. –Biz **gərək** ora özümüz gedəydik.*

2.2. Yarımmodal feillər və onların spesifik xüsusiyyətləri

Can, may, must və ought (to) modal feillərindən bəhs edərkən artıq onların nə üçün əsl modal feillər (modal auxiliaries) adlandırılmasına aydınlıq gətirdik: **can, may, must və ought to** modal feilləri yalnız modal feil kimi məsdər vasitəsilə ifadə edilən hərəkətə münasibət bildirir: bu münasibət bacarıq, qabiliyyət, mümkünlük, qeyri-mümkünlük, məsləhət, lazımlılıq, güman və s. ola bilər.

Modal feillərin ikinci qrupuna daxil olan feillər **semi-modals** adlanır. Müasir ingilis dilində yarımmodal feillər aşağıdakılardır:

a) SHALL yarımmodal feili.

Shall yarımmodal feili digər modal feillərdən spesifik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Belə ki, o, heç vaxt sırf modallıq (danışanın hərəkətə olan münasibətini) bildirmir. **Shall** yarımmodal feili məzmunca ikili xarakterə malikdir. Məsələn,

Shall I read the text?- cümləsində **shall** feili modallıqla bərabər həm də gələcək zaman da bildirir. Belə ki, bu cümlədə bir tərəfdən danışan hərəkətin icrası üçün icazə istəyir, digər tərəfdən də hərəkətin icrası gələcəyə aid edilir. Bu qrammatik mənaların hər ikisi də ancaq **shall** feili vasitəsilə ifadə edilir. Bu da **shall** feilinin mənacə ikili xarakterə malik olduğunu göstərir.

Shall yarımmodal feili aşağıdakı mənaları ifadə etmək üçün işlədilir:

1) **məcburiyyət** və ya **qəti əmr** bildirmək üçün, məsələn:

You shall not leave the room before you finish your work. – İşini qurtarmayınca otağı tərk etməyəcəksən (4,276).

2) **hədə** və ya **xəbərdarlıq** bildirmək üçün, məsələn,

You shall never see me again!- Sən bir daha məni görməyəcəksən!

No man shall drive me from a place by terror.-Heç kəs məni güclə burdan apara bilməz (4,277).

3) **vəd** bildirmək üçün, məsələn

No man shall come here without your entire consent.-Sənin tam razılığın olmadan heç kəs buraya gəlməyəcək (4,277).

You shall have my answer tomorrow. - Sən mənim cavabımı sabah alacaqsan.(2,175)

“You shall have it”, he answered - O, cavab verdi: “O, sən olacaq.”

4) təklif bildirmək üçün, məsələn:

Shall I carry that for you? – Bunu sən üçün aparım? (46,166).

Shall modal feili dilimizə, adətən, feilin qəti gələcək zaman şəkilçiləri (-**acaq/ -əcək**) vasitəsilə tərcümə edilir; adi gələcək zamandan fərqli olaraq bu halda **shall** feili məntiqi vurğuya malik olur, məsələn:

*“You ‘**shall** read these books”, said the teacher decidedly. – Müəllim qətiyyətlə dedi: “Siz bu kitabları **oxuyacaqsınız**”. (4,277).*

*You **shall** be punished for your behavior! –Siz öz davranışınıza görə **cəzalanacaqsınız!***

Shall modal feilinin sual cümlələrində işlənməsi ikimənalıdır. O, birincisi, cavab almaq məqsədi güdən sual cümləsidir. Məsələn,

Shall I see you tomorrow? – Səni sabah görəcəyəm?

Sual verən şəxsin rəyindən asılı olaraq bu suala həm təsdiq, həm də inkar cavab vermək olar.

Sual məqamında işlənən shall feilinin başqa bir mənası zərurət, vaciblik bildirməkdir. Məsələn,

Shall I come and fetch you? –Mən gəlib size tapmalıyam? (2,177)

Zvereva Y.A. göstərir ki, **shall** feilinin bu cür işlənməsi bədii üslubla məhdudlaşır; elmi üslubda o, özünü göstərmir.(32,34)

Palmer F.R. belə hesab edir ki, **shall** feilinin məcburilik (vaciblik) mənasında işlənməsinin formal əlaməti onun **will** feili ilə əvəz oluna bilməsi və **shall** feilinin şərt budaq cümlələrində işlənməsi imkanındır.(59,34)

b) SHOULD yarımmodal feili.

Should modal feili öz inkişafı nəticəsində, **shall** feilindən fərqli olaraq, yeni məna - məsləhət bildirmək mənasını kəsb etmişdir (4, 277) **Shall** feili kimi, **should** feili də ikili xüsusiyyətə malikdir; **should** feili köməkçi feil kimi:

1) vasitəli nitqdə keçmişə nəzərən gələcək zamanın (future in- the past) ifadəsində;

2) qeyri-real şərt budaq cümlələrində (The Unreal Conditional Mood);

3) feilin Sapozisiyal şəklində işlənilə bilər. Məsələn,

1. Vasitəli nitqdə keçmişə nəzərən gələcək zamanda birinci şəxsin təkində və cəmində **should** + məsdər işlənilir. Məsələn,

*We said that we **should** find him. –Biz dedik ki, onu tapacağıq (50,23).*

2. Qeyri-real şərt budaq cümlələrində, baş cümlənin birinci şəxs tək bə cəmində should +məsdər işlədilə bilir, məsələn,

a) *If I were you, I **should** help him. –Sənin yerinə olsaydım, ona kömək edərdim.*

b) *If the weather had not been bad, we **should** have gone for a walk.-Hava pis olmasaydı, gəzməyə gedərdik.*

c) *Even if I were there now, I **should** not help him. –Hətta indi orada olsaydım belə, ona kömək etməzdim.*

d) *I am tired now, or I **should** help you.- İndi yorğunam, yoxsa sənə kömək edərdim.*

e) *But for bad weather we should go for a walk.-Pis hava olmasaydı, gəzməyə gedərdik.*

3. Felin Sapozişinal şəklində bütün şəxslərdə xəbər **should+məsdər** ilə ifadə olunur, məsələn,

a) *It is important that she **should** see the body. –Vacibdir ki, o, meyidi görsün (70, 16).*

b) *He hid behind the door lest anybody **should** see him. –O, qapının arxasında gizləndi ki, heç kəs onu görməsin (54,56).*

c) *Josie did her best to soothe me and said she'd dance herself, so that old Prescott **shouldn't** get after us all.- Cəsi məni sakitləşdirmək üçün əlindən gələni etdi və dedi ki, o, özü təkə rəqs edəcək ki, qoca Preskot bizi rəqsə dəvət etməsin (64, 67).*

Qeyd etmək lazımdır ki, **should** modal feilindən sonra ya qeyri-müəyyən zamanda (indefinite infinitive) ya da bitmiş zamanda (perfect infinitive) olan məsdər işlədilə bilər. **Should** modal feili, əsasən, məsləhət mənasında işlədilir, məsələn:

*I **should** be very glad to have a few words with you if I may, Mr.Blake.- Cənab Bleyk, sizinlə söhbət etmək mümkün olsaydı, çox şad olardım (70,24).*

Məsləhət mənasını ifadə edərkən, **should** modal feili **ought** feili ilə demək olar ki, eyni mənə kəsb edir. Məsələn, *You should follow her advice* cümləsindəki **should** feilini **ought** feili ilə əvəzləmək mümkündür. Məsələn,

You ought to follow her advice.

Bu cümlələrin hər ikisində məsləhət mənası ifadə edilmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, **should** feilindən sonra bitmiş zamanda olan məsdər işlədilə bilər. Əgər **should** + **bitmiş** zamanda olan məsdər təsdiqdə verilirə, bu o deməkdir ki, arzu edilən hərəkət gerçəkləşməyib, məsələn:

“I should have made a fuss!” said Mrs. Bantry.-Xanım Bentri dedi:”gərək mən çox hay-küy salmayaydım.”(70,79).

Misaldan göründüyü kimi, **should**+ **perfect infinitive** icra olunan, lakin icrası üçün təəssüf edilən hərəkətləri ifadə etmək üçün işlədilir.

Should+ bitmiş zamanda olan məsdər inkarda işlədildikdə isə icrası arzu edilən hərəkət, əksinə, icra edilmir, məsələn;

*Sir Henry thought, looking disapprovingly at Mark, that fellow **shouldn't have been spoken to.**-Ser Henri Marka narazılıqla baxaraq düşündü ki, gərək bu cavan oölan heç dindirilməyəydi (70,77).*

Should modal feili deyilən fikrə emosional rəng vermək üçün də işlədilə bilər. **Should** feilinin bu mənada işlənməsi **emosional should** (emotional should) adlanır. **Emosional should** xüsusi emfatik konstruksiyalarda işlədilir:

1. **Why** ilə başlayan ritorik suallarda, məsələn:

a) *Why **should** I do it? –Xeyir ola, nə üçün mən bunu etməliyəm?*

*Why **shouldn't** you invite him?-Nə üçün sən onu dəvət etməyəsən?*
(52,103).

b) **Why** ilə başlayan tamamlıq budaq cümlələrində, məsələn:

*I don't know why he **should want** to see George. –Bilmirəm, Corc onun nəyinə lazımdır?*

c) **reason** sözünü təyin edən və baş cümləyə **why** ilə birləşən təyin budaq cümlələrində, məsələn:

*I don't see any reason why he **shouldn't be** happy. – Mən onun xoşbəxt olmamasını səbəbini bilmirəm və ya Mən bilmirəm nə üçün o, xoşbəxt deyil.*

d) **Who should do something?** ilə işlənən konstruksiyalarda, məsələn:

1) *The door opened and who **should come in** but Tom. –Qapı açıldı və sizcə kim içəri daxil olsa yaxşıdır? Tom!*

2) *As I was crossing the street, whom should I meet but Aunt Ann. – Küçəni keçərkən kiminlə rastlaşsam yaxşıdır? Anna xala ilə!*

e) **How should I know?** -ilə işlənən konstruksiyalarda, məsələn:

How should I know? – Necə bilim?

*He went into business with her as her partner. Why **shouldn't I have done** it? – O, onunla həmkar kimi ticarətlə məşğul oldu. Nə üçün mən etməyəydim?(52, 103).*

f) **should come** və **should have happened** ifadələrində, məsələn:

1) *That it **should come** to this! – İş gör bir hara çatıb?!*

2) *To think that it **should have happened** to me! – Görün başıma nə gəlib?!(52,105).*

Should modal feili **ought** modal feili kimi, Azərbaycan türkcəsinə **gərək** sözü vasitəsilə tərcümə edilir. **Should** modal feilindən sonra məsdər qeyri-müəyyən zamanda işlədikdə **should** modal feilindən sonra işlədilən əsas hissə dilimizə indiki zamanda, bitmiş zamanda olan məsdər gəldikdə isə keçmiş zamanda tərcümə edilir, məsələn:

1) *You **should consult** the doctor. –Siz **gərək** həkimə müraciət **edəsiniz**.*

2) *You **should have consulted** the doctor.-Siz **gərək** həkimə müraciət **edəydiniz**.*

c) WILL yarımmodal feili.

İngilis dilində **will** və **would** feilləri həm tam predikasiya vasitələri, həm də modal feillər kimi işlənir. **Will** feili bu məqamda əsas feil kimi (regular verb – wills,willed) işləne bilər. Bu məqamda o, özünü bürüzə etmək, əmr etmək, məcbur etmək, təlqin etmək mənasında işlənir.(2,183).

Will feilinin modal feil kimi iki forması var: **will** – indiki zaman; **would** – keçmiş zaman.

İ.P.Krılova və Y.M. Qordon yazırlar ki, **would** forması iki qaydada işlənir: keçmişdə baş verən aktual faktı ifadə etmək üçün; indiki zamanda qeyri-reallığı ifadə etmək üçün və ya **will** feilinin daha yumşaq və nəzakətli forması kimi. (52,61)

Will yarımmodal feili **shall** feili kimi ikili xüsusiyyətə malikdir. Belə ki, **will** feili gələcək qeyri-müəyyən zaman formasında (the Future Indefinite Tense form) ikinci və üçüncü şəxsin təkində və cəmində köməkçi feil kimi işlədilir, məsələn:

“Will he be at home?” asked Melchett.-Melçet soruşdu: “O, evdə olacaqmı?”(64,23)

Will feilinin inkarı **not** inkar ədatı vasitəsilə düzəldilir. **Will** inkarda həm tam, həm də qısa şəkildə işlədilir:

a) tam inkar şəkli: **will not**;

b) qısa inkar: **won't**;

Will yarımmodal feili ən çox birinci şəxsin təkində işlədilir və aşağıdakı mənaları bildirir:

1) **arzu, istək** və ya **niyyət**, məsələn:

I will call you and your young man at seven o'clock. –Mən səni və sənin gənc dostunu saat yeddidə çağıracam (70,23).

2) **adət, vərdiş** mənalarını, məsələn:

My father will read after dinner. –Atam günorta yeməyindən sonra (kitab) oxuyur.(Yəni kitab oxumaq atamın adətidir.)(54,157).

3)**qətilik, inad, müqavimət, təkid** mənaları, adətən, inkar cümlələrində ifadə olunur, məsələn:

I try to still the child, but he won't. –Uşağı sakitləşdirmək istəyirəm, lakin uşaq sakitləşmir ki, sakitləşmir (54,158).

4) **nəzakətli xahiş,tələb**, məsələn:

Will you wait a minute while I look through the newspaper? - Mən qəzeti nəzərdən keçirənədək bir dəqiqə gözləyə bilərsinizmi? (54,12)

5) **güman, ehtimal** mənalarını, məsələn:

a) *I think this **will** be the house where my friend lives. - Düşünürəm ki, bu mənim dostumun yaşadığı ev olmalıdır. (və ya evdir) (54,158).*

b) *That **will** be the postman, I think. - Fikrimcə, bu poçtalyondur (54,158).*

Will yarımmodal feili ifadə etdiyi mənadan asılı olaraq dilimizə müxtəlif vasitələrlə tərcümə edilir:

1) arzu, istək bildirərkən, istəmək feili vasitəsilə, məsələn:

*I **will** sleep in the open air. - Mən açıq havada yatmaq **istəyirəm** (4,279).*

2) qətilik, inad, müqavimət bildirərkən **etmir ki, etmir və -acaq/-əcək** şəkilçiləri vasitəsilə tərcümə edilir, məsələn:

*I **will prove** that I am right - Sübut **edəcəyəm** ki, mən haqlıyam (4,279).*

3) xahiş və ya nəzakətli tələb bildirərkən feilin müzareləli keçmiş zaman forması ilə, məsələn,

*Will you give me his address? - Onun ünvanını mənə **verərsinizmi?***

d) WOULD yarımmodal feili.

Should modal feili kimi **would** modal feili də ikili xüsusiyyətə malikdir: o, həm köməkçi feil kimi, həm də modal feil kimi işlədilir. Köməkçi feil kimi **would** feili aşağıdakı hallarda işlədilir:

1. vasitəli nitqdə keçmişə nəzərən gələcək zamanlarda:

a) keçmişə nəzərən gələcək zamanın qeyri-müəyyən forması (The Future Indefinite in the Past Tense Form), məsələn:

*He said that they **would** be at home. - O, dedi ki, onlar evdə olacaqlar.*

b) keçmişə nəzərən gələcək zamanın davamedici zaman forması (The Future Continuous in the Past Tense Form), məsələn:

*He said they **would** be dancing there. - O dedi ki, onlar rəqs etməkdə olacaqlar.*

c) keçmişə nəzərən gələcək zamanın bitmiş zaman forması (The Future Perfect in the Past Tense Form), məsələn:

*He said that they **would** have finished their work by the time the inspector arrived.-O, dedi ki, inspector gələnədək onlar öz işlərini bitirmiş olacaqlar.*

d) keçmişə nəzərən gələcək zamanın davam edib bitəcək zaman forması (The Future Perfect Continuous in the Past Tense Form), məsələn:

*He said that by the end of May they **would** have been working on that problem for a year.-O, dedi ki, may ayının sonuna kimi bir il olmuş olacaq ki, onlar bu problem üzərində işləmiş olacaqlar (4,198).*

2. Qeyri-real şərt budaq cümlələrində və feilin subjanktiv şəklində, ikinci və üçüncü şəxsin təkində və cəmində **would** feili köməkçi feil kimi işlədilir, məsələn:

a) *If he were here now, he **would** help me. – Əgər o, indi burda olsaydı, mənə kömək edərdi.*

b) *I wish he **would** be here now. – Kaş o, indi burada olaydı.*

c) *If he had not been late yesterday, he **would** have passed his exam successfully - Əgər o, dünən gecikmiş olmasaydı, imtahanı müvəffəqiyyətlə verərdi.*

d) *She didn't know French, otherwise she **would** help him.- O, fransızca bilmirdi, yoxsa ona kömək edərdi.*

Would feili modal feil kimi aşağıdakı mənalarda işlənə bilər:

1. **Adət, vərdiş** (yalnız təsdiq cümlələrində), məsələn:

*My friend **would read** papers after dinner.-Mənim dostum günorta yeməyindən sonra qəzet oxuyardı (54,157).*

2. **təkid, inad, müqavimət** (yalnız inkar cümlələrində), məsələn:

*I tried to open the door, but it **wouldn't**. –Mən qapını açmağa çalışdım, lakin qapı açılmadı ki, açılmadı (54,157).*

Qeyd etmək lazımdır ki, **will** və **would** yarımmodal feilləri aşağıdakı ifadələrdə də çox işlədilir:

1) **will not have (won't have)** – qoymaram ki..

I will not have you speak to me like that. – Qoymaram (yol vermərəm) ki, sən mənimlə belə danışasan.

2) **would rather ('d rather)** və **would sooner** ifadələri **üstün tutmaq** kimi tərcümə edilir, məsələn:

a) “**I'd rather do** it myself.”, said Luke. –Lyuk dedi:” Mən bunu özüm etmək istərdim. (və ya Mən bunu özüm edərdim.)(71,97)

b) **He'd sooner die** than let me think he was a failure. – O, ölər, ancaq yol verməz ki, mən onun məğlub olduğunu düşünüm.

3) **would + mind** + gerund sual və inkar cümlələrində to object (etiraz etmək) mənasında işlədilir, məsələn:

Would you **mind** my staying here for a while? – Mənim burada bir qədər dayanmağıma etiraz etmirsinizki? (52,108).

4) **Will** feilində olduğu kimi, **would** yarımmodal feili də iltifat, nəzakət bildirmək üçün işlədilir. Lakin **would** modal feili ifadə etdiyi iltifat, nəzakət daha qüvvətli mənə çalarına malik olur, məsələn, *Will you pass the salt, please?* cümləsi dilimizə *Zəhmət olmasa, duzu mənə ötürə bilərsinizmi?* deyə tərcümə edilirsə, *Would you pass the salt, please?* cümləsi *Zəhmət olmasa, duzu mənə ötürə bilərsinizmi?* deyə tərcümə edilir ki, bu da ikinci cümlədə modallığın – iltifatın, nəzakətin daha yüksək olmasını göstərir (4,280).

e) DARE yarımmodal feili.

Dare feili ikili xüsusiyyətə malikdir. O, müasir ingilis dilində həm modal, həm də əsas feil kimi işləyə bilər.

Əsas feil kimi işləyərkən o, adi feil kimi

1) şəxslər üzrə dəyişir, üçüncü şəxs təkdə **-s** şəkilçisi qəbul edir (**dares**);

2) keçmiş zaman forması **–ed** şəkilçisi vasitəsilə düzəlir (**dared**);

3) məsdər formasına malik olur (**to dare**);

4) indiki zaman feili sifəti **–ing** şəkilçisi vasitəsi ilə düzəlir (**daring**);

5) feilin mürəkkəb zaman formalarında işləyə bilər (I **shall dare**, I **have dared**);

6) sual və inkar formaları **to do** köməkçi feili vasitəsi ilə düzəldilir, məsələn:

a) *How **does** she **dare to** return home so late? - Evə gec qayıtmağa o, necə cəsarət edər?*

b) *Why **didn't** you **dare** it before? - Bunu etməyə nə üçün cəsarət etmədin?*

c) *I **have dared to** do. - Mən bunu etməyə cəsarət etmişəm. (4,280)*

Dare feili yarımmodal feil kimi işlənərkən, digər modal feillər də olduğu kimi:

1) şəxslər üzrə dəyişmiş, yəni üçüncü şəxsin təkində -s şəkilçisi qəbul etmir, məsələn:

*How **dare** he **say** that I have copied your notes? - O, nə cəsarətlə deyir ki, mən sənə qeydlərini köçürmüşəm? (4,281)*

2) mürəkkəb zaman formaları yoxdur;

3) özündən sonra məsdər **to** hissəciksiz işlənir (I dare say);

4) sual və inkar formaları **to do** köməkçi feilsiz düzəldilir ("I dare not insist?", said the nurse.);

5) şəxssiz formalara malik olmur;

Qədim ingilis dilində **durran** şəklində olan, sonralar ingilis dilinin tarixi inkişafı nəticəsində funksional-semantik xüsusiyyətlərini dəyişmiş **dare** yarımmodal feili **bir işi görməyə cəsarət etmək** mənasını daşıyır və əsasən **how** sözü ilə başlayan sual və inkar cümlələrində işlədilir, məsələn:

a) *How **dare** you come here so late? - Nə cəsarətlə siz belə gec gəlmisiniz? etmədi (54,159).*

b) *He **dared** not raise his head. - O, başını qaldırmağa cəsarət etmədi (4, 281).*

Bundan əlavə, **dare** yarımmodal feili təsdiq cümlələrində də, xüsusən birinci şəxsin təkində tez-tez işlədilir. Bu halda o, cəsarət etmək mənasını verir. Məsələn:

a) *I **dare** say in a year or two he might have liked to arrange for her rather selfish. - Cəsarət edib deyərdim ki, ola bilsin ki, bir və ya iki ildən sonra o, onunla evliliyə hazırlaşmaq istəyər; lakin o, bunu çətin ki, etsin, çünki bəylər bir qədər xudbin olurlar (70,73).*

b) "I dare say you are right, superintendent, but you must remember that Mr. Gaskell and Mrs. Jefferson aren't, strictly saying, my family. They are not blood relations."-Mən cəsarətlə deyərdim ki, siz haqlısınız, lakin siz yadda saxlamalısınız ki, Cənab Gaskel və Xanım Ceferson mənim ailəmdən deyillər. Onlarla qan qohumluğum yoxdur (70,78).

Dare feili iki halda, yəni həm əsas, həm də yarımmodal feil kimi işlədildikdə, dilimizə cəsarət etmək kimi tərcümə edilir. Məsələn,

(1) I didn't dare to speak to him for some time.

(2) I dared not speak to him for some time.

Bu iki cümləni müqayisə etsək görürük ki, birinci cümlədə **dare** feili əsas, ikinci cümlədə isə yarımmodal feil kimi işlədilməsinə baxmayaraq, hər ikisinin tərcüməsi *Mən onunla bir müddət danışmağa cəsarət etmədim*-dir.

Dare yarımmodal feilindən sonra məsdər yalnız qeyri-müəyyən formada işlənir.

f) NEED yarımmodal feili.

Digər yarımmodal feillər kimi, **need** də ikili xüsusiyyətə malikdir. Belə ki, o, həm əsas, həm də yarımmodal feil kimi işlədilə bilər. **Need feili** əsas feil kimi işlədildikdə:

1) şəxslər üzrə dəyişir, üçüncü şəxsin təkində **-s** şəkilçisi qəbul edir (**he needs**);

2) keçmiş zamanda **-ed** şəkilçisi qəbul edir (**he needed**);

3) məsdər formasına malik olur (**to need**);

4) özündən sonra məsdər to hissəciyi ilə işlədilir (**he needs to go**);

5) indiki zaman feili sifəti **-ing** şəkilçisi qəbul edir (**needing**);

6) feilin mürəkkəb zaman formalarında işlədilə bilər (**I shall need. I have needed**);

7) sual və inkar formaları köməkçi **to do** vasitəsilə düzəldilir (**Do you need to go there?**);

8) need feilindən sonra isim və ya əvəzlik işlədilə bilər (**I need some advice**);

Need feili yarımmodal feil kimi işlədildikdə:

1) şəxsə görə dəyişmir, üçüncü şəxsin təkində **-s** şəkilçisi qəbul etmir (He **need go** there);

2) keçmiş zamanda **–ed** qəbul etmir;

3) mürəkkəb zaman formaları yoxdur;

4) məsdər forması yoxdur (**need**);

5) özündən sonra məsdər **to** hissəciksiz işlədilir (he **need go** there);

6) sual və inkar formaları köməkçi feil ilə düzəldilmir, sual forması qrammatik inversiya yolu ilə, yəni **need** yarımmodal feilinin mübtədadan əvvəl işlədilməsi yolu ilə düzəldilir (**Need** I go there?); inkar formasında isə **need** yarımmodal feilindən sonra **not** inkar ədati işlədilir (I needn't go there).

7) **need** yarımmodal feilindən sonra heç vaxt isim işlədilmir;

Qeyd etmək lazımdır ki, **need** feili həm əsas feil kimi, həm də yarımmodal feil kimi işlədildikdə **lazımlılıq, ehtiyac** bildirir və əsasən inkar və sual cümlələrində işlədilir. **Need** yarımmodal feilindən sonra məsdər həm qeyri-müəyyən, həm də bitmiş formada işləyə bilər. **Need** yarımmodal feili inkar cümlələrdə bitmiş zamanda olan məsdərlə işlədildikdə icra edilmiş hərəkətə ehtiyac olmadığını, onun icrasının lazımsız olduğunu, arzu edilmədiyini, peşmançılığı bildirir, məsələn:

a) *“You **needn't ask** anything,” said Mrs. Bantry. –Sizin heç nə soruşmağınıza ehtiyac yoxdur (70,12).*

b) *“And you **needn't think** I was treating them shabbily.”- Mənim onlarla acınacaqlı davranmağımı düşünməyinizə ehtiyac yoxdur (70,55).*

c) *We **needn't have arranged** everything for her marriage; as any gentleman he had arranged everything beforehand.- Onun evliliyi üçün hər şeyi təşkil etməyə ehtiyac yox idi; hər bir centlmen kimi özü hər şeyi qabaqcadan hazırlamışdı. (və ya: Nahaq yerə biz onun evliliyi üçün hər şeyi hazırlamışdıq) (70, 74).*

2.3. Modal feillərin ekvivalentləri və onların spesifik xüsusiyyətləri

a) TO HAVE TO feili.

To have to must modal feilin ekvivalentidir. Onu digər feillərdən fərqləndirən bəzi xüsusiyyətlər vardır:

1. **To have to**-nun sual və inkar formaları əsas feillərdə olduğu kimi, **to do** köməkçi feili vasitəsilə düzəldilir. İndiki qeyri-müəyyən zamanın üçüncü şəxs təkində **have to** feili **has to** formasında işlədilir.

2. **To have to** feilin bütün zaman formalarında işlədilə bilər.

3. Mənasına görə **to have to** şəraitdən irəli gələn məcburiyyəti bildirir.

Məsələn:

a) *I had to tell him everything.*-Mən ona hər şeyi deməli oldum.

Did I have to tell him everything?-Mən ona hər şeyi deməli oldum?

I did not have to tell him everything.- Mən ona hər şeyi deməli olmadım (və ya mənim ona hər şeyi deməyimə ehtiyac qalmadı).

b) *He has to get up early.*-O, hər gün səhər tezdən yuxudan durmalı olur.

Does he have to get up early?- O, hər gün səhər tezdən durmalı olurmu?

He doesn't have to get up early.- O, hər gün səhər tezdən durmalı olmur.

c) *He will have to go there tomorrow.*-O, sabah tezdən yuxudan durmalı olacaqmı?

Will he have to go there tomorrow?-O, ora sabah getməli olacaqmı?

He won't have to go there.-O oraya getməli olmayacaq.

d) *He has got to go there.*-O, ora getməlidir.

Has he got to go there?-O, ora getməlidirmi?

He has not got to go there.-O, ora getməməlidir.(54,155)

Misallardan görüldüyü kimi, **to have to** modal ifadəsi əsas feil kimi şəxs şəkli qəbul edir, sual və inkar formaları köməkçi feil vasitəsi ilə düzəlir, özündən sonra məsdər **to** hissəciyi ilə işlədilir, mürəkkəb zaman formalarında işlədilə bilər və özündən əvvəl **to** hissəciyi işlədilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, “**don’t have to**” ilə “**must not**” arasında ciddi fərq ondan ibarətdir ki, “**don’t have to**” şəraitlə bağlı hər hansı işin icra edilməsinə lüzum qalmadığını, “**must not**” isə hər hansı işin icra edilməsinə qadağanın olduğunu bildirir (55,52).

*You **must not** eat that. It is **forbidden**. It is **not allowed**. – Siz onu yeməməlisiniz. Bu qadağan edilib. Buna icazə verilmir.*

You **don’t have to** eat that. You can if you want to, but it is not necessary. – Siz bunu yeməməlisiniz. Əgər istəyirsinizsə, bunu edə bilərsiniz, lakin vacib deyil (55, 52).

S.T.Nuriyeva “Cerund” kitabında **to have to** modal ifadəsi ilə bağlı belə bir fikir irəli sürür ki, **to have to** digər modal feillərdən fərqli olaraq cerund kimi işlənə bilir, yəni cümlədə “having to” şəklində olur. “To have to” cerund kimi deyil, özü ayrıca xəbərin bir hissəsi kimi işləndikdə Azərbaycan dilinə -malı, -məli + mənsubiyyət şəkilçisi və ya –malı, -məli + olmaq feilinin şəxslər üzrə dəyişmiş forması vasitəsilə tərcümə olunur. Ancaq cerund kimi işləndikdə onu Azərbaycan dilinə məzmunundan çıxış edərək tərcümə etmək lazım gəlir, çünki hərfi tərcümə Azərbaycan dilində yaxşı səslənmir (3, 12). Məsələn,

1. *The economic situation meant everybody **having to** work hard.*

*İqtisadi vəziyyətə görə hamı çox **işləməli** olurdu.*

2. *He detests **having to** stay at home.*

*Evdə **qalmalı** olması onu bezdirir.*

3. *The prize money saved Barbara from **having to** find a job.*

*Pul mükafatı Barbaranı **iş tapmaqdan** (iş tapmaq məcburiyyətindən) xilas etdi.*

4. *The baby can’t stand **having to** wait for his food, and he keeps on crying till he gets it.*

*Çağa yeməyini **gözləməyə** tab gətirmir və yeməyi gələnə qədər ağlamaqda davam edir.*

5. *I bet the secretary was annoyed at **having to** write it again.*

*Mərc gələrəm ki, bunu yenidən **yazmalı olması** katibəni təngə gətirmişdi (3, 12).*

Must modal feili kimi, **to have to** modal ifadəsi məcburiyyət mənasını bildirir. Lakin **must** modal feilindən fərqli olaraq, **to have to** şəraitdən irəli gələn məcburiyyəti bildirir. **Must** modal feili, əsasən, aşağıdakı mənalarda işlədilir:

1. məcburiyyət bizim özümüzə aid olanda, məsələn:

*I really **must weed** this garden.- Mən bu bağın alağını təmizləməliyəm (46, 172).*

2. İctimai yerlərdə asılan və ya göstərilən qeydlərdə, məsələn:

*Cyclists **must dismount**.-Velosipedçilər velosipeddən düşməlidirlər!*

3. təkidli dəvət və məsləhətlər, məsələn:

*You **must come and see** it. You **must repair** your fence. –Sən gəlib özün görməlisən. Sən mütləq hasarı təmir etməlisən (46,172).*

4. Güman, şübhə, ehtimal mənasında. Bu zaman **must** modal feili məsdərin bütün zaman formalarında işlədilə bilər, məsələn:

*1) Somebody is knocking at the door. It **must be** John.-Kimsə qapını döyür. Bu gərək ki, Condur.(*must+indefinite infinitive*) (8,462).*

*2) I hear somebody's steps on the stairs. She **must be coming**!-Mən pilləkənlərdə kiminsə addımlarını eşidirəm. O, gərək ki, gəlir.(*must + continuous infinitive*)(8,461).*

*3) It's quite a charming letter. **Must have taken** the poor young man an hour to write it.-Bu çox gözəl məktubdur. Gərək ki, onu yazmaq bu cavan oğlanın bir saat vaxtını alıb.(*must +perfect infinitive*)(8,461).*

*4) Judging from the books and papers on his writing-table he **must have been working** for several hours. – Onun masasının üstündəki kitab və qəzətlərdən anlaşıldı ki, o, yaqin ki, bir neçə saat işləyib (8,461).*

To have to-modal ifadəsinin işlənməsinə gəldikdə isə, o, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yalnız şəraitdən irəli gələn məcburiyyəti bildirir. Məsələn:

*He **had to go** there himself since there was nobody.-Orada heç kəs olmadığından o, özü ora getməli oldu.*

To have to modal ifadəsinin inkarı hansısa hərəkətin icra edilməyinə ehtiyac olmadığını bildirir. Məsələn, biz deyəndə ki, *I didn't have to go to the library yesterday* asanlıqla anlaşılır ki, dünən mənim kitabxanaya getməli olmamağımın səbəbi var və ya müəyyən şərait məni kitabxanaya getməməyimə səbəb olub.

Müasir ingilis dilində **had better** ifadəsi danışıq dilində (colloquial English) çox işlədilir, məsələn:

A few drops began to fall. "We'd better take shelter," she said. – Yağış damcıları yağmağa başladı. "Yaxşı olar ki, biz daldalanaq.", qız dedi (52,96).

Qeyd etmək lazımdır ki, hansısa hərəkətin icrasına ehtiyacın olmaması başqa yolla da ifadə edilə bilər. Məsələn, **must not** və **needn't**. **Must not** ciddi qadağa bildirir. **Needn't** - lazım deyil, ehtiyac yoxdur, **needn't have done** isə artıq icra edilmiş və ya həyata keçirilmiş hərəkətin icrasına təəssüflük hissi ifadə edir.

b) TO BE TO modal ifadəsi.

Əgər **must** və **to have to** modal feilləri kimi, **to be to** modal ifadəsi də məcburiyyət bildirir, lakin bu məcburiyyət qabaqcadan planlaşdırılmış, təşkil edilmiş məcburiyyətdir.

To be to iki zamanda: indiki qeyri-müəyyən zamanda (The Present Indefinite Tense Form) və keçmiş qeyri-müəyyən zamanda (The Past Indefinite Tense Form) işlədilir. Məsələn:

1. am, is are + to + infinitive;

2. was, were + to + infinitive;

1. *Our lessons are to begin at 9 o'clock.* - Bizim dərslərimiz saat 9-da başlayır (54,155). Bu o, deməkdir ki, qabaqcadan müdiriyyət tərəfindən dərslərin saat 9-da başlaması təyin edilib.

Bəzən **to be to** indiki zamanda işlədilsə də hərəkətin icrasının gələcək zamana aid olduğu anlaşılır, məsələn, biz deyəndə ki,

We are to meet at 6 o'clock. – Biz saat 6-da görüşməliyik.

asanlıqla anlaşılır ki, hərəkətin icrası gələcək zamana planlaşdırılıb.

To be to-nun sual və inkar forması köməkçi feil ilə deyil, **to be** feilinin müvafiq zaman formasının mübtədadan öndə işlədilməsi, yəni qrammatik inversiya yolu ilə düzəldilir. İnkar forması isə **not** inkar ədatının **to be** feilinin müvafiq zaman formasından sonra işlədilməsi yolu ilə düzəldilir. Məsələn,

1. *Are our lessons **to begin** at 9 o'clock?* – *Bizim dərslərimiz saat 9-da başlamalıdır?*

*Our lessons **are not to begin** at 9 o'clock.* – *Bizim dərslərimiz saat 9-da başlamalı deyil.*

2. *Were you **to meet** at 6 o'clock?* – *Siz saat 6-da görüşməli idiniz?*

*You **were not to meet** at 6 o'clock.* – *Siz saat 6-da görüşməli deyildiniz.*

To be to modal ifadəsi aşağıdakı mənalarda işlədilə bilər:

1. Qabaqcadan razılaşdırılmış və ya müəyyənləşdirilmiş məcburiyyət. Bu zaman **to be to** həm indiki qeyri-müəyyən zamanda, həm də keçmiş qeyri-müəyyən zamanda işlədilə bilər. **To be to** modal ifadəsindən sonra yalnız qeyri-müəyyən məsdər (indefinite infinitive) işlədilir, məsələn:

*I **am to see** him tomorrow.* – *Mən onunla sabah görüşməliyəm.*

*Jim reminded me that we **were to be** at the station not later than seven.* – *Cim mənə xatırlatdı ki, biz saat yeddidən gec olmayaraq stansiyada olmalıyıq (8, 464).*

2. Keçmişdə icrası nəzərdə tutulan, lakin müəyyən səbəblər üzündən baş verməyən hərəkətləri bildirmək üçün. Bu zaman **to be** feilinin keçmiş zaman forması olan **was, were + to perfect** infinitive işlədilir, məsələn:

*Something must have happened. He **was to have come** at eight.* – *Gərək ki, nə isə baş vermişdi. O, saat 8-də gəlməli idi. (Onun saat 8-də gəlməsi planlaşdırılsa da, o, gəlməmişdi.) (8,464).*

3. Mümkünlük mənası bildirmək üçün. Bu zaman **to be to** + məchul növdə qeyri-müəyyən zamanda olan məsdər (**indefinite infinitive passive**) işlədilir. Məsələn:

*The book **is to be found** in any shop.* – *Bu kitab istənilən mağazada tapıla bilər (54, 155).*

4. Əmr və təlimatları bildirmək üçün. Bu zaman **to be to** həm təsdiq, həm də inkar cümlələrində işləyə bilər. Məsələn:

*She says I **am not to lay** the table before twelve o'clock. – O, mənə deyir ki, mən saat 12-dən əvvəl stolu açmamalıyam (8, 464).*

5. Taleyin hökmü ilə bir kəsin başına gəlmiş hadisələri bildirmək üçün. Bu halda **was, were +to məsdər** işlədilir. Məsələn:

*This man **was to be** my teacher and friend for a long time. – Bu adam uzun illər mənim müəllimim və dostum oldu (8, 464).*

6. Ciddi qadağa bildirmək üçün. Bu halda **to be** yalnız inkar cümlələrində işlədilir. Məsələn:

*You **are not to tell** anybody about it. –Siz bu barədə heç kəsə heç nə deməməlisiniz (54,156).*

7. **What am I to do?**- ifadəsi “Mən nə edir? və ya Başıma nə çarə qılım?” kimi tərcümə edilir, məsələn:

*What I **am to do**? – Başıma nə çarə qılım?*

*What **is to become** of me? – Başıma nə gələcək?*

*Where **am I to go**? – Hara gedim?(52, 98)*

Must, to have to və to be to modal feillərinin müqayisəsi

Must, to have to və to be to modal feillərinin bir oxşar mənası var. Bu onların hər üçünün məcburiyyət ifadə etməsidir.

1. **Must** danışanın nöqtəyi-nəzərindən məcburiyyəti ifadə edir, məsələn:

*I **must do** it. (I want to do it)- Mən bunu etməliyəm. (Mən bunu etmək istəyirəm.)*

*He **must do** it himself. (I shan't help him.) – O, bunu etməlidir (52, 98).*

2. **To have to** –şəraitdən irəli gələn məcburiyyəti bildirir, məsələn:

*What a pity you **have to go** now. (It's time you to catch your train.) – Çox təəssüf ki, siz getməlisiniz. (Siz qatara çatmalısınız.)*

3. **To be to** – qabaqcadan razılaşdırılmış və yaxud təyin edilmiş, planlaşdırılmış hərəkətin icra edilməli olduğunu bildirir, məsələn:

We are to wait for them at the entrance. – Biz onları girişdə gözləməliyik (50, 98).

1. **Must** modal feilinin keçmiş zaman forması yoxdur. O, yalnız vasitəli nitqdə, keçmiş zaman kontekstində keçmiş zamanda işlədilə bilər, məsələn:

He said he **must do** it.- O, dedi ki, o bunu etməlidir (52,98).

Qeyd etmək lazımdır ki, vasitəli nitqdə **must** bütün mənalarını dəyişməz saxlayır (502 99).

2. **To have to** –modal ifadəsi isə bütün zamanlarda işlədilir və özü də feilin şəxssiz formaları kimi çıxış edə bilər, məsələn:

a) He **is** always **having to** exercise judgement. – O, elə hey qərarı həyata keçirməli olurdu.

b) My impression was that he **was having to** force himself to talk. –Mənim təəssüratım bu idi ki,o, elə hey özünü danışmağa məcbur etməli olurdu (52,96).

c) **Having to** work alone, he wanted all his time for research. – Tək işləməli olduğundan o, bütün vaxtını tədqiqata həsr edirdi (52, 96).

3. **To be to** ifadəsi isə iki zamanda işlədilə bilər.

1 indiki qeyri-müəyyən;

2. keçmiş qeyri-müəyyən;

1. Əgər qabaqcadan planlaşdırılmış iş gələcəkdə icra edilməli olarsa, o halda **am, is, are + indefinite infinitive** işlədilir. Məsələn:

We are to meet at the party. –Biz qonaqlıqda görüşməliyik.

2.Əgər hərəkət və ya işin icra edilməli olması keçmiş zamanda nəzərdə tutulmuşsa, o zaman **was, were + indefinite infinitive** işlədiləcək. Hərəkətin baş verib-verməsi danışanı maraqlandırmır. Məsələn:

We were to meet him at the station. – Biz onu stansiyada qarşılamaalı idik. (Məlum deyil, biz onu qarşıladiq, yoxsa yox.)

3. Əgər was,were+ perfect infinitive işlədilsə, o zaman keçmişdə həyata keçirilməli olan və yaxud planlaşdırılan hərəkət və işlər yəyata keçməyib və ya baş verməyib. Məsələn:

We **were to have met** at the station. –Biz stansiyada görüşməli idik. (lakin görüşmədik.) (52,99).

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir ingilis dilində **to be to** modal feil ekvivalentindən savayı **to be** feili ilə işlənən bir çox feillər var ki, modallığın müxtəlif çalarlarını özlərinə məxsus şəkildə ifadə edirlər. Bu feillər aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

To be to	To be certain to	To be meant to
To be able (capable)to	To be due to	To be obliged to
To be about to	To forced to	To be set to
To be allowed (permitted) to)	To be going to	To be supposed to
To be bound to	To be likely	To be sure to

To be about to

To be about to modal ifadəsi yaxın vaxtda baş verəcək hadisələr haqqında danışarkən işlədilir. Məsələn,

*I **am about to** eat. Can I phone you back? – Yemək yeyirəm (yeməkdəyəm).
Sonra sizə zəng vura bilərəm?*

Bu modal mənalı ifadə daha çox **just** ədatı ilə işlənir, məsələn

*We're **just about to** set off for a walk. Do you want to come? – Biz gəzməyə getməyə hazırlaşırıq. Gəlmək istəyirsiniz?*

To be about to keçmiş zamanda işlədildikdə nəzərdə tutulan iş və ya hadisənin baş vermədiyini bildirir, məsələn

*I **was about to** complain but he came over and apologized. – Mən şikayət etməyə hazırlaşardım, lakin o, gəldi və üzr istədi (55, 82).*

To be able to

To be able to modal mənalı ifadə can modal feilinin ekvivalenti olub bacarıq, qabiliyyət mənasını bildirir. **To be able to** modal ifadəsinin **can** modal feilindən fərqli cəhətləri, əsasən, aşağıdakılardır:

1) **Can** modal feili indiki zamanda, **could** modal feili keçmiş zamanda işləndiyi halda, **to be able to** bütün zamanlarda işlənə bilər, məsələn,

a) *I hope you **will be able to** translate this article. (the Future Indefinite Tense Form)*

b) *He said that he **would be able to** translate that article. (the Future Indefinite in the Past)*

c) *I **have been able to** meet her today. (The Present Perfect Tense Form)*

d) *He **had been able to** translate that article by two o'clock yesterday. (The Past Perfect Tense Form)*

e) *I **hoped he would have been able to** translate that article by the time I came home. (The Future Perfect Tense Form);*

2) **Can** modal feilindən fərqli olaraq **to be able to** digər modal feildən sonra işlənə bilər, məsələn

a) *She **won't be able to** concentrate. – O, fikrini cəmləşdirə bilmir ki, bilmir.*

b) *She **should be able to** work in a team. – O, gərək komandada işləməyi bacarsın.*

c) *He **must have been able to** translate this article.- O, yəqin ki, (gərək ki) bu məqaləni tərcümə edib.*

3) **Can** modal feilindən fərqli olaraq **to be able to** daha çox rəsmi (formal) səslənir. Məsələn,

*I am sorry but I **am not able to** give you that information. – Üzr istəyirəm, lakin mən sizə o məlumatı verə bilmərəm (55, 83).*

4) Təsdiq cümlələrində ötən nailiyyətlər haqqında danışarkən, adətən, **could** modal feili əvəzinə **was/were able to** modal ifadəsi işlədilir, çünki o, faktı bildirir, məsələn

Only one person was able to beat the record. – Yalnız bir adam rekordu qıra bildi (55,83).

5) İnkâr cümlələrdə həm couldn't, həm də wasn't/weren't able to işlədilə bilər, məsələn

He wasn't able to finish the translation (or He couldn't finish the translation). - O, tərcüməni bitirə bilmədi.

To be due to

To be due to müəyyən vaxtda icrası gözlənilən və yaxud planlaşdırılan hadisə və yaxud hərəkəti bildirmək üçün işlədilir. **To be due to** çox vaxt zaman zərflikləri ilə işlədilir. Məsələn,

The train is due to arrive at Glasgow Central at 12.15. – Qatar Qlasqo Sentrala saat 12.15-də çatmalıdır.

To be likely to

To be likely to modal ifadəsi güman və yaxud ehtimal edilən hadisə və hərəkətlər haqqında bəhs edərkən işlədilir, məsələn

She is likely to leave for London.- O, gərək ki, Londona gedəcək.

Qeyd etmək lazımdır ki, to be likely to indiki zamanda işlənsə də, daha çox gələcəyə aid güman, şübhə, ehtimal mənasını bildirir. Məsələn,

They are likely to waste their time in vain.- Onlar öz vaxtlarını gərək ki, hədə yerə israf edəcəklər.

Güman, şübhə, ehtimal mənalı indiki və keçmiş zamanda must modal feili, gələcək zamanda isə **to be likely to** + məsdər vasitəsilə ifadə edilir. Bu mənada daha iki modal mənalı ifadə: **to be sure** və **to be certain** də işlədilir. Onların hər üçü indiki zamanda işlədilməsinə baxmayaraq hərəkət və yaxud işi gələcəyə aid edir. Aralarındakı fərq isə, əsasən, güman, şübhə və ehtimalın dərəcəsi ilə ölçülür.

To be sure to -100%

To be certain -80%

To be likely to - 50%

Başqa sözlə, **to be sure to** modal mənalı ifadə hərəkət və yaxud işin icrasına 100%, **to be certain to** 80% əminlik ifadə etdiyi halda, **to be likely to** modal mənalı feil 50% əminlik və 50% şübhə, ehtimal bildirir. Müqayisə edək:

He is sure to come. – O, mütləq gələcək.

He is certain to come. – O, ola bilsin ki, gələcək.

He is likely to come. - O, gərək ki, gələcək (gəlməyə də bilər).

Digər modal mənalı ifadələrdən fərqli olaraq, bu modal mənalı ifadənin inkar forması iki yolla düzəlir: **not to be likely to** və **to be unlikely to**;

*The company is **not likely to** make a profit in the second half of the year. – Şirkət ilin ikinci yarısında çətin ki, gəlir əldə etsin.*

*People **are unlikely to** believe him because he is a liar. – Adamlar çətin ki, ona inansınlar, çünki o, yalançıdır(55, 84).*

To be meant to

To be meant to arzu edilən, gözlənilən və niyyətlənən hadisə və hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir. Məsələn,

- *It looks green to me. – Bu mənə yaşıl görünür.*
- *Oh, is it **meant to be** a different colour? – Başqa rəng olmalıydı?! (Başqa rəng olmalıydı ki?!)(55,84)*

To be supposed to

To be supposed to ifadəsi öhdəlik və qabaqcadan planlaşdırılmış hərəkət və işləri bildirmək üçün işədir, məsələn,

*Where were you? You **were supposed to be** at the party. – Harada idin? Sən qonaqlıqda olmalıydın!*

- *Take some of this.-Bundan (dərman nəzərdə tutulur) bir qədər qəbul et.*
- *What's it **supposed to do**?- Bu nə üçündür (bu dərman nəyi müalicə edir)?(55, 85)*

To be on the point of + -ing form

Bu modal ifadə çox tezliklə baş verəcək və yaxud baş verməli olan iş, hadisə və hərəkətləri ifadə etmək üçün işlədilir. Məsələn,

I was on the point of leaving my job but then I got promoted so I changed my mind. – Mən işdən çıxmağa hazırlaşmışdım ki, vəzifəmi artırdılar və mən fikrimi dəyişdim (55,85).

To be obliged to

Bu modal mənalı ifadə məcburiyyət mənasında işlədilir və bu mənada **must** modal feilinin ekvivalenti kimi çıxış edir. **Must** modal feilindən fərqli cəhətləri aşağıdakılardır:

1) **Must** modal feilinin mürəkkəb zaman formaları yoxdur, **to be obliged to**-nun isə mürəkkəb zaman formaları var.

2) **Must modal feili** məcburiyyət mənasından başqa əlavə mənalarda da (güman, şübhə, ehtimal, məsləhət, qadağa və s.) işlədilə bildiyi halda, **to be obliged to** yalnız məcburiyyət mənasında işlədilir.

Had better

Modal feillərin ekvivalentlərindən biri də “**had better**”-dir. Bu modal modal mənalı ifadə tövsiyyə, xəbərdarlıq və məsləhət mənasında işlədilir və **should, ought to** modal feillərinin ekvivalenti kimi çıxış edir. **Should** və **ought to** modal feilləri kimi bu modal mənalı ifadədən sonra məsdər **to** hissəciksiz işlədilir. Lakin **should** və **ought to** modal feillərindən fərqli olaraq **had better** modal mənalı ifadədən sonra yalnız məsdərin qeyri-müəyyən zaman forması işlədilir. İcra edilməyən və yaxud icrası təəssüf doğuran hərəkətləri bildirmək üçün yalnız **should + perfect infinitive** və **ought to + perfect infinitive** (**should not have done** or **should have done/ ought to have done** or **ought not have done**) işlədilir.

İkinci fəsildə müasir ingilis dilində modal feillər və onların funksional-semantik xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirdikdən sonra fikrimizi belə yekunlaşdırma bilirik:

1. Müasir ingilis dilində modal feillər feilin xüsusi bir qrupunu təşkil edib digər feillər kimi hərəkət və ya vəziyyət deyil, məsdər vasitəsilə ifadə edilmiş hərəkət və ya vəziyyətə danışanın münasibətini bildirir.

2. Müasir ingilis dilində modal feillərin sayı ondur: **can, may, must, ought to, shall, should, will, would, need** və **dare**. Bu feillərdən əlavə modallığı ifadə

edən to have to və to be to modal ifadələr vardır. Bu modal feillər funksional-semantik xüsusiyyətlərinə görə iki qrupa bölünürlər: əsl modal feillər (real modal verbs və ya modal-auxiliaries) və yarımmodal feillər(semi-modals).

3. Modal feilləri digər feillərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

1) Modal feillər hərəkət və ya vəziyyət deyil, hərəkət və ya vəziyyətə münasibət bildirirlər.

2) Modal feillər qüsurlu feillər adlanır, çünki onların sual-inkar formaları köməkçi feillər vasitəsi ilə deyil, onların özü vasitəsi ilə düzəlir (to have to istisnaqlıq təşkil edir).

3) Modal feillərdən sonra məsdər to-suz işlədilir (to have to, ought to və to be to –dan başqa).

4) Modal feillərin analitik zaman formaları, feilin əmr şəkli və səxssiz formaları yoxdur.

5) Modal feillər mübtəda ilə şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşmırlar, yəni heç bir şəkilçi qəbul etmirlər(to have to və to be to-dan başqa).

6) Bəzi modal feillərin keçmiş zaman formaları olsa da, onlar heç də həmişə keçmiş zamanı bildirmirlər; yalnız vasitəli nitqdə, keçmiş zaman kontekstində onlar hərəkət və ya vəziyyətin keçmiş zamana aid olduğunu bildirirlər. Digər hallarda müxtəlif mənə çalarlıqları ifadə edirlər.

7) Modal feillər bir deyil bir neçə mənə ifadə edə bilirlər.

NƏTİCƏ

“Müasir ingilis dilində modal feillər və onların ekvivalentlərinin funksional-semantik xüsusiyyətlərini nəzərdən keçidikdən sonra aşağıdakı nəticəyə gəlinmişdir:

1. Modallıq kateqoriyası müasir qrammatik nəzəriyyədə çox bəhs edilən ən mürəkkəb və təzadlı dil universalilərindən olub danışanın ifadə olunan fikrə münasibətini əks etdirən sintaktik-semantik kateqoriyadır.

2. Təkcə dilçiliklə deyil, fəlsəfə, psixologiya, psixolinqvistika və məntiqlə sıx əlaqəli olan modallığın iki növü fərqləndirilir: a) obyektiv modallıq və b) subyektiv modallıq.

Obyektiv modallıq danışanın nöqteyi-nəzərindən deyilən cümlənin məzmununun həqiqətə uyğunluğunu ifadə edir. Onun iki yarım növü var: a) aletik və b) deontik.

Subyektiv modallıq danışanın ifadə etdiyi fikrə və ya söyləmə olan münasibətini bildirir. Subyektiv modallığın da iki yarım növü var: a) epistemik və b) aksiologik.

3. Müasir ingilis dilində modallığın ifadə vasitələri moduslar adlanır. Moduslar iki yerə bölünürlər:

a) **de re** (obyektiv varlıq haqqında) və b) **de dicto** (deyilənlər haqqında).

4. Sintaktik-semantik kateqoriya olan modallıq leksik, qrammatik və leksik-qrammatik yolla ifadə oluna bilər.

5. Müasir ingilis dilində modallığın qrammatik yolla ifadəsi modal feillərin iştirakı ilə gerçəkləşir.

6. Modal feillər feil sistemində hərəkət və ya vəziyyət deyil, hərəkət və yaxud vəziyyətə münasibəti ifadə edən bir qrup təşkil edir.

7. Qədim ingilis dilində modal feillər yox idi. Modallığı ifadə etmək üçün preterito-present feillərindən istifadə edilirdi. İngilis dilinin tarixi inkişafı

nəticəsində preterito-present feilləri hərəkət və vəziyyət deyil, hərəkətə və ya vəziyyətə münasibət bildirməyə başladılar. Lakin bəzi feillər öz əvvəlki mənalarını qismən də olsa saxladılar.

8. Müasir ingilis dilində modal feillər iki yerə bölünür: əsli modal feillər (real modal verbs or modal auxiliaries) və yarımmodal feillər (semi-modals). Əsli modal feillər bunlardır: can, may, must, ought to. Bu modal feillər yalnız modal feil kimi işlənir. Yarımmodal feillər bunlardır: **shall, should, will, would, need, dare**. Bu modal feillər ona görə yarımmodal feil adlanır ki, onlardan bəziləri həm modal feil, həm də köməkçi feil kimi, bəziləri isə həm modal feil, həm də əsas feil kimi işlədilir.

9. Modal feillər qüsurlu feillər adlanır, çünki əksəriyyəti feillərə xas olan xüsusiyyətlərə malik deyil. Bu xüsusiyyətlərə aşağıdakılar daxildir:

a) Modal feillər hərəkət və ya vəziyyət bildirmirlər, ona görə də tək işləyə bilmirlər. Onlardan sonra mütləq məsdər işlənməlidir.

b) Modal feillərdən sonra (iki modal feil istisna təşkil edir) məsdər to hissəciksiz işlənir.

c) **To have to** modal ifadəsindən başqa bütün modal feillərin sual-inkar forması köməkçi feil ilə deyil, onların özlərinin mübtədadan öndə işlənməsi, başqa sözlə desək, qrammatik inversiya yolu ilə düzəlir.

d) Modal feillərin analitik zaman formaları yoxdur.

e) Modal feillər mübtədə ilə şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşmırlar, ona görə də şəxs şəkilçiləri qəbul etmirlər.(III şəxsin təkində)

f) Modal feillərin əmr şəkli yoxdur.

j) Modal feillərin şəxssiz formaları yoxdur.

k) Modal feillər bir neçə mənada işləyə bilirlər.

l) Modal feillərdən bəzilərinin keçmiş zaman formaları olsa da, onlar heç də həmişə keçmiş zamana aid olmurlar. Bəzən modal feillərin keçmiş zaman formaları indiki zaman formalarından fərqli mənalarda işləyə bilər.

m) Modal feillərin ekvivalentlərinin bəziləri (**to have to, to be able to**) bacarmaq və məcburiyyət mənalarında bütün zaman formalarında işləyə bilər.

10) Beləliklə, modal feillər: mənasına görə modal, funksiyasına görə köməkçi, formasına görə qüsurlu feillərdir. Onlar semantik xüsusiyyətlərinə görə əsas feillərə, funksional xüsusiyyətlərinə görə isə köməkçi və bağlayıcı feillərə yaxındır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Adilov M.İ, Verdiyeva Z.N, Ağayeva F.M. İzahlı dilçilik terminləri, Bakı, Maarif, 1989, 362 s.

2. Cahangirov F.F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi, Bakı, 2005, 281 s.

3. Nuriyeva S. T. Gerund (ali məktəb tələbələri və ingilis dilini müstəqil öyrənənlər üçün praktik dərs vəsaiti, Bakı, 2011, 271 s.

4. Türksevər (Musayev) O.İ. İngilis dilinin qrammatikası, Bakı, Qismət, 2007, 579 s.

Rus dilində

5. Адмони В.Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка, Москва, Издательство Литературы на иностранном языке, 1955, 164 стр.

6. Агазаде Н.Г. К вопросу о категории наклонения и модальности в современном английском языке. Издательство АН АССР. Баку, 1965, 112 стр.

7. Аракин В.Д. История английского языка, Москва Гуманитарный изд-й центр ВЛАДОС, 2003, 272 стр.

8. Аракин В. Д. Практический курс английского языка, 2-й курс, Гуманитарный издательский центр “ВЛАДОС” , 2002, 516 стр.

9. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов, Издание 2-е, Москва, Советская литературная энциклопедия, 1966, 608 стр.

10. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка, издательство Иностранная Литература, Москва, 1955, 416 стр.

11. Балли Ш. Французская стилистика, издательство Иностранная Литература, Москва, 1961.

12. Бархударов Л.С, Штелинг Д.А. Грамматика английского языка, Москва, «Высшая школа», 1993, 384 стр.
13. Бархударов Л.С. Очерки по морфологии современного английского языка, Москва, Высшая Школа, 1975, 156 стр.
14. Беляева М.А. Грамматика английского языка, 1984, М, Высшая Школа, 168 стр.
15. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка, Москва, 1983, 471 стр.
- 15.16. Бондаренко Л.Н. Грамматическая категория и контекст, Ленинград, Наука, 1971, 114 стр.
17. Бондаренко Л.Н. Аналитические и синтетические способы выражения модальности в немецком языке, Иностранные языки в школе, Издательство Просвещение, 1978, №4, стр. 31-37.
18. Бринкман, И.Г. Модальные слова в современном английском языке, Харьков, Изд ИЯ. 1953, 29 стр.
19. Виноградов В.В. Теоретическая грамматика английского языка, Москва, Высшая Школа, 1988, 525 стр..
20. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке, исследование по русской грамматике, Москва, Наука, 1975, 57 стр.
21. Гальперин И.Р. О понятии “текст”, Вопросы Языкознания, 1974, № 6.
22. Гордон Е.М., Крылова И.П. Модальность в современном английском языке, Москва. Издательство Международное Отношение, 1968, 135 стр.
23. Гуревич В.А. Употребление модальных слов в современном немецком языке, Ленинград, Просвещение, 1959, 190 стр.
24. Гухман М.М. Готский язык, Москва, Издательство ЛИЯ, 1998, 288 стр.

25. Демина Е.В. Способы выражения модальности в газетно-публицистических текстах современного английского языка, Ростов-на-Дону, 1984, 22 стр.
26. Дешерёва Р.Л. О соотношении модальности и предикативности, Вопросы Языкознания, 1987, №1, стр. 34-35.
27. Долинская Л.Д. Лексико-синтаксический способ выражения модальности в связи с функциональной перспективой и ритмической организацией текста, Дисс. Канд. Фило. Наук 1976, 126 стр.
28. Ермолаева Л.С. Система средств выражения модальности в современных германских языках (на материале немецкого, английского, шведского и исландского языков), Дисс. Канд. фило. наук, 1962 253 стр.
29. Ефимова Н.В. Модальные слова в современном английском языке, Дисс. Канд. Фило. Наук, Москва, 1954, 258 стр.
30. Жигадло В.Н., Иванова И.П., Иофик Л.Л. Современный английский язык, Москва, Высшая школа, 1956, 349 стр.
31. Зайнуллин М.В. Модальность как функционально-семантическая категория, Саратов, Изд. ЛИЯ, 1986, 123 стр.
32. Зверьева Е.А. Научная речь и модальность (система английского глагола), Ленинград, Наука, 1983, 158 стр.
33. Иванова И.П., Беляева Т.М., Хрестоматия по истории английского языка, Ленинград, Просвещение, 1980, 512 стр.
34. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка, Москва, Высшая школа, 1981. 267 стр.
35. Ильиш Б.А. История английского языка, Ленинград, Просвещение, 1968, 1973. 304 стр.
36. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка, Ленинград, Просвещение, 1971. 365 стр.
37. Качалова К.Н., Израилевич Е.Е., Практическая грамматика английского языка, Москва, Издательство Юнвес, 1998, 718 стр.

38. Каушанская В.Л. и др. Грамматика английского языка, Ленинград, Просвещение, 1963, 319 стр.
39. Колшанский Г.В. К вопросу о содержании языковой категории модальности, Вопросы Языкознания, 1961, №1, стр. 94-98.
40. Раевская Н.М. Современная грамматика английского языка, Киев, 1976, 304 стр.
41. Расторгуева Т.А. История английского языка, Москва, Высшая Школа 2003, 352 стр.
42. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика, Москва, Изд. ЛИЯ, 1974. 216 стр.
43. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык, Москва, Высшая Школа, 1998, 319 стр.
44. Худяков А.А. Теоретическая грамматика английского языка, Москва, Изд ЛИЯ, 2010, 256 стр.

İngilis dilində

45. Abdullayev A. Discourse Analysis and Theme., 292 pp, Baku, Gismat,
46. Alexander L.G. Longman English Grammar Practice for intermediate students, Longman, 2003, 296 p.
47. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar, Moscow, Russkaya Shkola, 1983, 200 pp.
48. Bybee, Coan, The Semantic development of past tense modals in English. In Bybee and Fleischman, 1995, pp. 503-517.
49. Cahangirov F. Modality in English: Semantic, Pragmatic, and Psycho-linguistic Approaches, Tabriz, 2003, 201 pp.
50. Close R. A. A Reference Grammar for Students of English, Moscow, Prosvescheniye, 1979, 342 pp.
51. Ehrman M. The meaning of the modals in Present Day American English, The Hague, Mouton, 1966, 392 pp

52. Gordon E.M., Krylova I.P. A Grammar of Present-Day English, Moscow, Vyssaja skola, 1980, 335 pp.
53. Halliday M.A.K. Function diversity of language as seen from a consideration of modality and Mood in English, Foundations of Language, Volume 6, New York Publishers, 1970, pp322-361.
54. Jafarova L, Huseynov A and others. English Grambridge, Science and Education, Baku, 2012, 367 pp.
55. Khalilova L. Analizing English Modals, "Elm və təhsil", Bakı, 2016, 178 pp.
56. Krylova I. P. Gordon E. M. Modality in Modern English, Moscow, 2002, 208 pp.
57. Morokhovskaya E.J. Fundamentals of Theoretical English Grammar, Kiev, 1984, 243 pages
58. F.R. Palmer, A Linguistic Study of the English Verb, 1068, Longman, 199 p.
59. F.R. Palmer . Mood and Modality, Second edition, Cambridge University Press, 2001, 236 pp.
60. Perkins M. Modal expressions in English, London, 1983, 236 pp, Cambridge University Press.
61. Rivero M.L. Remarks on Operators and Modalities. Foundations of Language, 1972, Volume 9, №2, pp. 209 -239.
62. Svartvik J., English Corpus linguistics, Longman, 1991, 338 p.
63. Swan, Toril and Westvik, Olaf Cansen. Modality in Germanic Languages; historical and comparative perspectives, Berlin, and New York, 1997, 521 pp.
64. Walton A. The Pragmatics of the English modal verbs, Ph. D. Thesis, University, of London, 1988, 532 pp.
65. Warner A. English auxiliaries. Structure and history. Cambridge, Cambridge University Press, 1993, 416pp.

İnternet saytları

- 66. [http:// cheloveknauka.com/](http://cheloveknauka.com/)
- 67. [http:// geum/aref/](http://geum/aref/)
- 68. [http:// wwwreferun.com/](http://wwwreferun.com/)
- 69. <http://www.englishpage.com/modals/modalintro.html>

Bədii ədəbiyyat

- 70. Agatha Christie. Puzzles, Moscow, Vysshaya shkola, 1983, 168 pp.
- 71. Eleven American Short Stories, Moscow, Progress, 1989, 173 pp.